

Honfoglalás előtti népek és országok Anonymus Gesta Hungarorumában

I. Tóth Zoltán emlékének

Béla király névtelen jegyzője a történeti kutatás mai állása szerint, III. Béla magyar király (1173—1196) jegyzője volt; a nevét rejtő *P. magister sigla* alapján legvalószínűbben Péter magister esztergomi préposttal azonosítható, ki *Gesta Hungarorum* c. művét 1200 körül írta.¹

A *Gesta Hungarorum*, mely a Prológuson kívül 57 fejezetből áll, lényegében a magyar honfoglalás (896) történetét beszéli el, emellett első fejezeteiben kitér a magyarok eredetére és vándorlására, utolsó fejezeteiben pedig X. századi történelmükre. A honfoglalástörténetben számos helyen ír a Kárpát-medence IX. századi államalakulatairól. Közléseinek különös értékét az adná meg, hogy a Kárpát-medence 896 előtti viszonyait viszonylag kevés forrásból vagyunk kénytelenek rekonstruálni. Annál sajtáságosabb, hogy mindaz, amit P. magister a Kárpát-medence IX. századi államalakulatairól ír, szöges ellentétben áll az egykorú forrásokkal.

A Kárpát-medence Attila halála (453) és birodalmának felbomlása (454) után germán törzsek (főként gótok, longobárdok és gepidák) lakhelye volt. Az avarok 567-ben verték le az Alföldet és Erdélyt birtokló gepidákat, 568-ban hozzá foglalták Pannóniát, melyet a longobárdok kiűritettek. Az avarokkal együtt költöztek a Kárpát-medencébe kutrigur-bolgárok és szlávok. Arra nézve, hogy milyenek voltak az etnikai viszonyok a Tiszától keletre, egy sokatmondó adattal rendelkezünk. Eszerint a VII. század elején az avarokat legyőző bizánci sereg a Temes vidéken 8800 harcost fogott el, akik között 3000 avart, 3000 gepidát, 800 szlávot és 2000 barbárt [valószínűleg bolgárt] talált. Az avar uralomnak a Kárpát-medencében Nagy Károly hadjáratai vetettek véget (791, 795—96, 799—803). Etnikailag a kép úgy alakult, hogy a szláv-ságé lett a számbeli fölény; az avarok Sabaria (Szombathely) és Carnuntum (Petronell) között telepedtek meg, Pannóniában bajor kolóniák jöttek létre, míg a *Conversio* szerint közelebből meg nem jelölt helyen tovább élt a gepidák egy kisebb csoportja; politikailag viszont a Kárpát-medencére, három szomszédos állam terjesztette ki uralmát: az avarok leverése után Pannónia a dunai limes vonaláig a keleti frank birodalom határtartománya lett, melynek egy részén 933-ban a Nyitráról menekült szláv Pribina kapott hűbéres fejedelemséget, ugyanakkor Nyitra vidékét a Morva folyó körül létesült Nagymorvaország szállta meg, míg a Tisza—Maros vidék valószínűleg bolgár fennhatóság alá

¹ Legújabb kiadása: *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Ed.: E. SZENTPÉTERY. Budapestini, 1937, 33—117 [alább a *Scriptores* ben kiadott forrásokat csak kötet- és lapszámmal idézem]; a mű korára, szerzőjére I. SZILÁGYI L. cikkét ugyanitt: II. Budapestini, 1938. 631—634 és *Századok* 71 (1937) 1—54, 136—202.

1. Térkép. A Kárpát-medence államai a IX. század végén, egykorú adatok szerint.
Tervezte: GYÖRFFY György

került.² A DŽAJHÁNI 870 körül írt geográfiáját másoló GARDÍZI (X. század) szerint a dunai bolgárok (itt *nándor* < *onogundur* néven) és morvák között 10 napi járóföld terült el,³ e 250–300 kilométer széles uratlan terület lényegében a Nagyalföldet foglalta magában délkeleten a Temes-vidékéig. Ez lehetett az a terület, melyet REGINO a 889 évnél *Avarum solitudo*-nak nevez.⁴

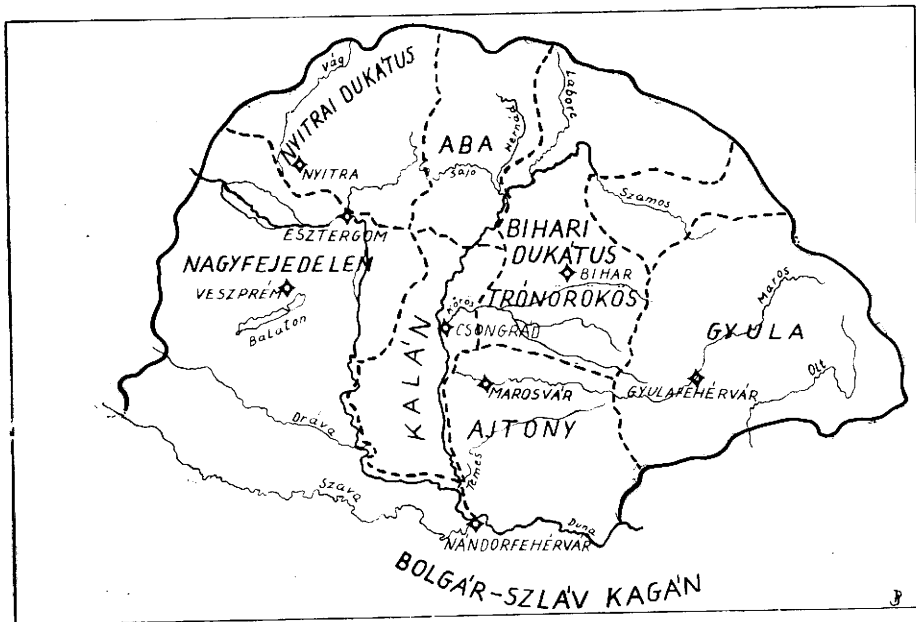
Az elmondottakon kívül más nép és más politikai alakulat a Kárpát-medencében egykorú adatokból nem igazolható.

Mit találunk ezzel szemben P. magister *Gesta Hungarorum*-ában?

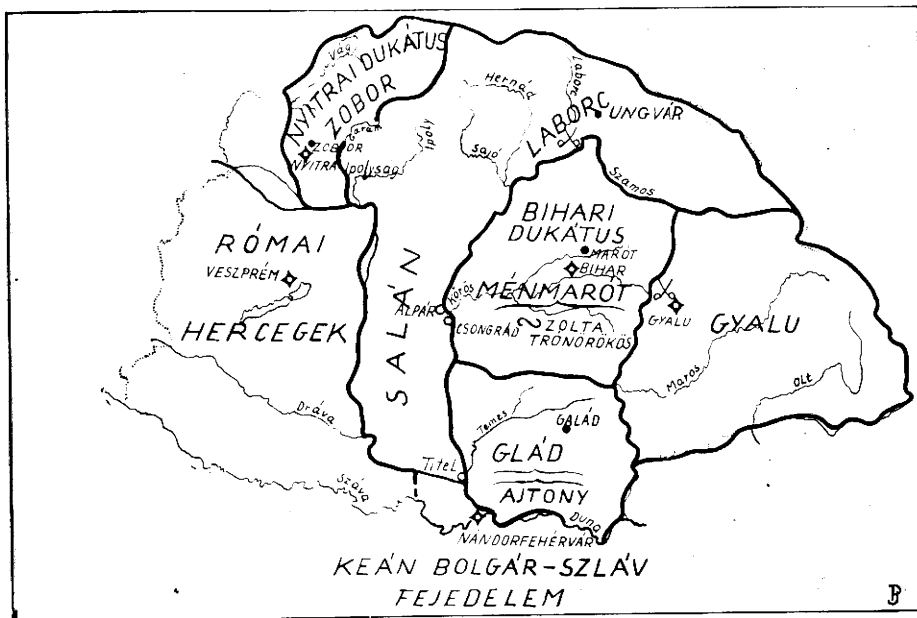
² A kérdés történeti adatait máig használhatóan állította össze: HUNFALVY Pál: *Magyarország ethnographiája*. Bp., 1876. 109–195; a kérdés legutóbbi összefoglalása: FERENCZY Endre: *A magyar föld népeinek története a honfoglalásig*. Bp., 1958. 90–131. A szlávok megtelepedésére I. VÁCZY, P.: *Das Erscheinen der Slawen in den Donauländern*. Bp., 1963. (A IV. nemzetközi szláv régészeti szemináriumon (Budapest 1963. október 22–24) tartott előadás sokszorosított szövege.) A *Conversio Bagvariorum et Carantanorum* említett helye: *A magyar honfoglalás kutfői*. Szerk.: PAULER Gyula és SZILÁGYI Sándor. Bp., 1900. [röviden: MHK.] 306.

³ MHK. 170–171; CZEGLÉDY Károly, *Magyar Nyelv* 41 (1945) 37; *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról kortársak és krónikások híradásai*. Szerk.: GYÖRFFY György. Bp., 1958. 52; a szóbanforgó hely vizsgálatára I. GYÖRFFY György: *Kurszán és Kurszán vára. A magyar fejedelemség kialakulása és Óbuda honfoglaláskori története*. — Kurzan und Kurzans Burg. Angaben zur Frage des Doppelkönigtums und zur Geschichte von Óbuda zur Zeit der Landnahme. Budapest Régiségei. 16 (1955) 10–11, 35–36 = *Tanulmányok a magyar állam eredetéről*. Bp., 1959. [röviden: Tanulmányok] 130–132.

⁴ *Pannoniorum et Avarum solitudines* (Monumenta Germaniae. Scriptores [röviden: MG. SS.] I. 600 = GOMBOS, Albinus Franciscus: *Catalogus fontium historiae Hungaricae ... ab anno Christi 800 usque ad annum 1301*. Bp., I–III. 1937–1938 [röviden: GOMBOS] 2039).

2. Térkép. Uralmi körzetek Magyarországon i. u. 1000 körül. Tervezte: GYÖRFFY György

3. Térkép. A Kárpát-medence országai a IX. század végén ANONYMUS elképzelése szerint. Tervezte: GYÖRFFY György

P. magister nem tud avarokról, gepidákról, bajorokról és morvákról e területen, ellenben a következő népeket említi, mint akiket a magyarok itt találtak: szlávok, bolgárok, csehek, vlahok, rómaiak, kazárok, kunok, székelyek azaz Attila népe és görögök. Nem ismeri a frank birodalmat, Nagymorvaországot és az önálló, görögöktől független Bolgárországot, hanem hat fejedelemséget nevez meg, amelynek vezéreit a magyarok legyőzték: *Zubur*, a csehek és szlávok vezére a Nyitra vidéken, római hercegek Pannóniában, *Salan* bolgár vezér a Duna—Tisza közén, *Menumorout* kazár vezér a Körösök vidékén, *Gelou* vlah vezér Erdélyben és a vidini *Glad* vezér, bolgár, vlah és kun katonaság ura, a Maros—Temes vidéken.

Nem ismeri a pannonszláv fejedelmi központ, *Mosapurc* (*Urbs paludarum*—Zalavár), valamint a magyarok és frankok közötti 907-i döntő csatahely, *Breza-luuspurc* (Pressburg, Prešporok, Pozsony) nevét, hanem szerinte Zobort Zobor mellett, Salant az Alpár melletti görög révnél, Menumoroutot Bihar várban, Gelout Gyalunál, Gladot Giládnál és a rómaiakat Veszprémben győzték le.

Hogy a P. magister által 1200 körül adott kép mennyire anachronisztikus, elég felhozni, hogy a kunok csak 1055-ben költöztek Ázsiából Kelet-Európába és a bolgár—vlach—kun összefogás először az 1186-ban Bulgáriában létrehozott Aszenida birodalomban jött létre.

Ilyen módon ANONYMUSnak a 300 évvel korábbi földrajzi és néprajzi viszonyokra vonatkozó adatai önálló forrásértékkel nem rendelkeznek, pontosabban adatai csak akkor értékelhetők történetileg, ha más hiteles források is alátámasztják. A kutatás feladata tehát e téren elsősorban irodalomtörténeti: tisztázni forráskritikai módszerrel, hogy miképpen jött létre a forrás és honnan erednek a régi népekre vonatkozó adatai.⁵

A *Gesta Hungarorum* műfajilag a Nyugaton a XII. században megjelenő regényes gesták közé tartozik. E műfaj inkább irodalmi igényű, semmint az események hű elbeszélésére törekvő történet. A benne szereplő személyek részben a szerző képzeletének születtei, akik a meseszövevényben arra hivatottak, hogy a szerző hőseinek pályafutását és történeti mondanivalóját színesebbé tegyék.

Mi a *Gesta Hungarorum* mondanivalója?

P. magister műve prologusában jelzi, hogy célja megírni a magyar királyok és nemesek genealógiáját, valamint azt is, hogy hány országot és királyt győztek le.⁶ A magyar honfoglalás elbeszélésében a szerző főúri kortársainak őseit szerepelteti és azt meséli el, hogy a vezéri ősök miképpen foglalták el az itt élt fejedelmektől azokat a birtokokat, amelyeket leszármazottaik 1200 körül is birtokoltak.⁷ Ebben rejlik a munka társadalmi mondanivalója. ANONYMUS műve az ősi, nemzetségi jögon birtokló főnemesség érdekében készült az új nagybirtokos arisztokráciával szemben. A *Gesta* készülése idején, Imre király (1196—1205) uralkodása alatt indult meg ugyanis a királyi és várbirtokok nagymérvű

⁵ Ilyen irányú vizsgálatokat folytatott MACARTNEY, C. A.: *Studies on the early Hungarian historical sources*. Bp., 1940. c. művében [röviden: *Studies*] és *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide*. Cambridge Univ. Press. 1953. 59—84; I. TÓTH Zoltán: *Tuhutum és Gelou*. Századok 79—80 (1945—46) 21—84; GYÖRFFY György: *Krónikáink és a magyar őstörténet. Les chroniques hongroises et l'histoire primitive des Hongrois*. [röviden: *Krónikáink*] Bp., 1948. 17—26; Tanulmányok 97—100.

⁶ I. TÓTH Zoltán: Századok 79—80 (1945—46) 30—32; vö. GYÖRNY János: *Gesta regum — Gesta nobilium*. Bp. 1948. 76—112.

⁷ GYÖRFFY: *Krónikáink* 108—124; HORVÁTH János: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Bp. 1954. [röviden: *Stílusprobl.*] 234—235.

szétadományozása azoknak a jórészt idegen főuraknak, akik a király és királyné (arragóniai Konstancia, utóbb II. Frigyes császár felesége) környezetét alkották. Ebben az időben kezd el az ősi birtokososztály a *de genere* szóval feltüntetni a birtokszerző ős nevét és nem véletlen, hogy ANONYMUS Gestája az első magyar forrás, amelyben a *de genere* kifejezés előfordul.⁸

ANONYMUS magyar főúri kortársai többnyire számontartották honfoglaló őseik nevét és olykor azt is, hogy melyik vár és körzete (megyéje) volt birtokuk mindaddig, amíg I. István király (1000—1038) a nemzetségfők várait és földjeik zömét (többnyire kétharmadát) elkobozta.⁹ Azt viszont, hogy az ősök milyen történeti epizódok kapcsán vettek részt a honfoglalás harcaiban, milyen nevű vezéreket győztek le és milyen etnikumú népet találtak az elfoglalt földön, a hagyomány nem tartotta fenn. Márpedig ANONYMUSnak szüksége volt népekre, akiket a magyarok legyőznek és szüksége volt vezérekre, akiktől a magyar honfoglaló vezérek elfoglalják a földet.

A szerző műve elkezdésekor még nem alkotta meg költött alakjai sorát, s amikor Pannónia (azaz Magyarország) régi állapotáról beszél, csak Attilát emlegeti. Majd mikor Pannónia lakóinak felsorolására tér rá, írott történeti forrásokból merít motívumokat. Csak a behatóbb ismertetés és az epikus meseszöveg során alkotja meg jórészt helynevekből azokat az ellenséges vezéri alakokat, akiket a magyarok legyőznek s országaik megalkotásához a X. századi magyar törzs-területek halovány reminiscenciáit használja fel.

Vegyük közelebből vizsgálóra P. magister írói módszerét.

Az 5. fejezetben van szó először Pannóniáról, mint Attila egykori földjéről: *terram Pannonie, quam audiverant fama volente terram Athile regis esse, de cuius progenie dux Almus pater Arpad descenderat.* (I. 40.)

Az, hogy a magyaroknak lett volna keletről magukkal hozott hun eredet-hagyománya, nem igazolható. Európában azonban a *Huni—Hungari* azonosítás a X. századtól általánosan elterjedt.¹⁰ A magyar uralkodóház pedig már a XI. században Attila örökösének tekintette magát, amit mutat Hersfeldi Lambert évkönyvének 1071-i adata, mely szerint midőn Salamon magyar király 1063-ban Nordheimi Ottó bajor herceg segítségével elfoglalta a magyar trónt, Salamon anyja Attila kardját ajándékozta Ottónak.¹¹ Ezek szerint ANONYMUS e helyen olyan történeti hagyományt közöl, ami a magyar királyi udvarban köztudott volt.

A 9. fejezetben Attila mellett népeket is sorol fel, szlávokat, bolgárokat, vlachokat és római pásztorokat: *in terram Pannonie descenderent, que primo Athile regis terra fuisset . . . quam terram habitarent Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum. Quia post mortem Athile regis terram Romani dicebant pascua esse eo, quod greges eorum in terra Pannonie pascebantur. Et iure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur, nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungarie.* (I. 45—46.).

A kérdés az, hogy e felsorolás hagyományra, írott forrásra vagy a szerző elgondolására vezethető vissza.

⁸ GYÖRFFY: *Tanulmányok* 10—15.

⁹ Uo. 20—21. Vö. GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. Bp., 1963. [röviden: *Tört. földr.*] I. 44, 497, 839, 884.

¹⁰ *Attila és hunjai*. Szerk.: NÉMETH Gyula. Bp. 1940; MACARTNEY: *Studies* 214—225; GYÖRFFY: *Krónikáink* 126—146; a kérdés irodalmára l.: MORAVCSIK, Gyula: *Byzantinoturcica*. Bp. 1942. I. 39; Berlin, 1958. I. 64—65.

¹¹ MG. SS. V. 185; GOMBOS 1391—2; TÓTH Zoltán: *Attila's Schwert*. Budapest, 1930. 204 k.

Hagyományról biztosan nem beszélhetünk, mert a magyaroknak az itt talált népekről szóló történeti hagyományát ismerjük. 950 körül Árpád vezér dédunokája, Tormás (*Τεοματζοῦς*) két fejedelemmel együtt felkereste Bizáncban KONSTANTINOS PORPHYROGENNETOS császárt. A császár a magyar fejedelmek elmondása alapján jegyezte fel 'De administrando imperio' címen ismert műve 38. fejezetében, hogy a magyarok a honfoglaláskor Nagymoráviára támadtak s lakóit elűzték.¹² Frankokról és bolgárokról, akiknek csupán határai szenvedtek változást, nem történt említés. A XI—XII. században a Konstantinos által feljegyzett hagyomány módosult tovább, amennyiben az volt a közfelfogás, hogy a magyarok Marót (*Morot* ~ *Morout*) vezért találták Pannóniában és őt győzték le. *Marót* ugyanis a morva népnév régi magyar alakja, a néphagyomány azonban a népet megszemélyesítette, a népből heros eponymost formált, ugyanúgy mint a magyar ősmondák más alakjai esetében, ahol a *Hunor* (< *uno'ur* < *onogur*) és *Magor* testvérpár mellett *Belar* (< *belar* < *bulgar*) és *Zuard* (< *savard*) népből perszifikált alakokkal találkozunk.¹³

Mi tartotta fenn a XI—XII. századi magyar hagyományt?

A magyar gestairódalom a történészek egyöntetű felfogása szerint a XI. század második felében indult meg.¹⁴ Az elveszett *Gesta Ungarorum*ból, az ősgestából merített motívumokat ANONYMUS is, de az ősgesta legtöbb fejezetét ő szerint átvette és továbbfejlesztette az V. István-kori krónikás: ÁKOS mester. Az ő munkája is elveszett, de fennmaradtak azok a krónikák, amelyek ÁKOS mester krónikáját továbbfejlesztették: egyrészt a KÉZAI Simon által írt rövid *Gesta Hungarorum* (1282—1285), másrészt a bővebb krónikák: a XIV. századi *Képes Krónika*, a *Budai Krónika* és változatai. A ránk maradó krónikák egy XIII. században írt huntörténettel vezetik be a magyar történetet, melyet a történészek többsége KÉZAI Simonnak tulajdonít.

Ma már nehéz eldönteni, hogy mit tartalmazott a XI. századi *Gesta Ungarorum*. Korábban elterjedt az a nézet, hogy ami közös ANONYMUS *Gesta Hungarorum*ában és a magyar krónikákban, az az ősgestából származik.¹⁵ Ma már a kutatók többsége azt vallja, hogy ANONYMUS művéből merítettek a gesta XIII. századi folytatói is, tehát a közös elemekből nem rekonstruálható egyértelműen az ősgesta tartalma.¹⁶

Mindamellet a XIV. századi bővebb krónikaszovegek fenntartották a honfoglalást elbeszélő fehérló-mondát, amelyet biztosan visszavezethetünk a XI.

¹² CONSTANTINE PORPHYROGENITUS: *De Administrando Imperio*. Ed.: Gy. MORAVCSIK. — Transl.: R. J. H. JENKINS. Bp., 1949. 172—173.

¹³ A *Marót* 'morva' jelentésére l. PAULER Gyula: *A magyar nemzet története Szent Istvánig*. Bp., 1900. 201; MHK. 408; MELICH János: *A honfoglaláskori Magyarország*. Bp. 1925—29. 224—229, bár az ő szerbiai Morava-menti értelmezését nem fogadhatjuk el; GYÖRFFY: *Krónikáink* 19—21. Az egész *Marót*-hagyomány fejlődésére: GYÖRFFY György: *Die Erinnerung an das Grossmährische Fürstentum in der mittelalterlichen Überlieferung Ungarns*. Bp., 1963. (A IV. Nemzetközi szláv régészeti szemináriumon (Budapest, 1963. október 22—24) tartott előadás sokszorosított szövege.) Sajtó alatt az *Acta Archaeologica* 1965. évi kötetében.

¹⁴ TOLDY Ferenc: *Marci Chronica* 1867. 2—5; Századok 2 (1868) 387—8; MARCZALI Henrik: *A magyar történet kulfői*, Bp., 1880. 53; DOMANOVSKY Sándor: Századok (1905) 399—400, 1933. 168; GYÖRY János; Egyetemes Philológiai Közlöny 67 (1943) 218; *Gesta Regum — Gesta Nobilium*, 1948. 72—3; GYÖRFFY: *Krónikáink* 5, 91; HORVÁTH János: *Stilusprobl.* Bp., 1954. 305—315; GERICS József: *Legkorábbi Gesta-szerkesztéseink keletkezésének problémái*. Bp. 1961. 30—83.

¹⁵ Ezen az elgondoláson épült fel HÓMAN Bálint: *A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói* Bp., 1925. c. műve; vö. DEÉR, J. *Scriptores R. Hung.* Ed.: E. SZENTPÉTERY I. 3—11.

¹⁶ Vö. GYÖRFFY: *Krónikáink* 6—10, 43 kk.; HORVÁTH János, *Irodalomtörténeti Közl.* 67 (1963) 454.

századi Gesta Ungarorumra, nem csupán azért, mert töredékei bekerültek ANONYMUS Gesta Ungarorumába, hanem azért is, mert igen archaikus elemeket tartalmaz.¹⁷ Ez a monda, amely a magyaroknak a Kárpátokon át való menekülésével és Álmos fejedelem megölésével kezdődik, elbeszéli, hogy a magyarok mint vásárolták meg az itt lakó fejedelemtől egy fehér ló, fék és nyereg árán a földet, fűvet és vizet. Ebben a mondában az itt talált fejedelem Szvatopluk, Attila utódja: *venit ad ducem provincie, qui regnabat post Attilam, vocatum Zuatapolug* (I. 288). Az, hogy Attila neve szerepelt a XI. századi Gestában, annál is inkább elfogadható, mert — mint említettük — az ősgesta keletkezésének idejét, 1063-ban a királyi udvarban Attilát, mint elődöt tartották számon. Ugyanakkor bizonyos, hogy Szvatopluk neve nem volt benne a XI. században feljegyzett mondában. A nagyhírű Szvatopluk morva fejedelem ugyanis már a magyar honfoglalás előtt, 894-ben meghalt; emellett a *Zuatapolug* név XIII. századi nazális nélküli szláv névalakot mutat, holott a Képes krónikának az 1070-es éveket elbeszélő részében, amely az ősgestából származik, egy cseh herceg *Sentepolug dux Bohemorum* ~ *Sentapolug* (I. 391, 418) néven szerepel, s ez megőrizte a szláv nazálist.¹⁸ Szerencsére a *Képes Krónikából* azt is megtudjuk, hogy ki állott az eredeti mondában *Zuatapolug* helyén. A *Képes Krónika* szerzője, aki a hun—magyar krónika mellett merített az ősgestából is, több helyen *tradunt quidam* szavakkal hivatkozik az ősgesta eltérő szövegére. Esetünkben ezt mondja: *Tradunt quidam, quod Hungari Morot, non Zuatapolug . . . in Pannonia reperissent principatem* (I. 282). Ebből kiderül, hogy a XI. századi *Gesta Ungarorum*ban az itt talált vezér neve *Morot* volt, a *marót* 'morva' népnévből perszonifikált mondai hős. Minden bizonnyal ő volt a fehér-ló monda hőse. A mondában ugyanakkor egyetlen népnevet sem találunk. Bizonyára nem is őrizte a néphagyomány más nép nevét, mert a KONSTANTINOS által feljegyzett hagyomány sem említ morvákon kívül más népet. De ha őrizte volna, ez is megszemélyesített alakban kellene jelentkezzen; a bolgárokról szólván *Nándor* vezér, a frankokról szólván pedig *Blak*, *Blas*, *Vlach*, *Vlach* (Olasz, Oláh) vezér szerepelne a mondában.

Fel lehet tenni, hogy a magyarországi szlávok hagyománya tartotta fenn az itt élt népek nevét és ez jutott Anonymus tudomására. Arra nézve, hogy a szláv-ság 1100 körül mit vallott a Kárpát-medence régi lakóiról az orosz Nesztor krónikából értesülünk. Eszerint a Duna mentén szlovének (Словѣни) és avarok (Обри) laktak; a szlovéneket volochok (Волохи) igázták le, a magyarok (Угры) pedig elkergették a volochokat és hadat viseltek a görögök (Греки), Morvaország (Морва) és a csehek (Чехи) ellen.¹⁹ GYÓNI bizonyította be, hogy a volochokon frankokat kell értenünk, akik uralmukat valóban kiterjesztették a dunamenti szlávokra és akiket a magyarok elűzték.²⁰ Ezt az azonosítást egyébként kétségtelenné teszi, hogy a szerémségi Mandjelo falu középkori latin neve *Frankavilla*, magyar neve pedig *Nagy-Olaszi* volt (olasz < szláv *vlasi*, a *vlach* szó többese) ugyanakkor a szépeassági *Olaszi* latin neve *Villa Latina*: német neve *Wallendorf*, szlovák neve *Vlachy*.²¹ Bár számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy a helyi szláv hagyomány a XII. századig őrizte annak emlékét, hogy Pan-

¹⁷ GYÖRFFY: *Krónikáink* 92—96; HORVÁTH: *Stílusprobl.* 293—4.

¹⁸ MELICH: *Magyar Nyelv* 18 (1922) 110—114; MACARTNEY: *Studies* 169; GYÖRFFY: *Krónikáink* 20.

¹⁹ *Повесть временных лет*. Ак. Наук СССР. 1950. 11, 14.

²⁰ GYÓNI M.: *Les Volochs des Annales primitives de Kiev*. Études Slaves et Roumaines 2 (1949) 56—92; vö. MELICH: *A honfoglaláskori Magyarország*. Bp. 1925—29. 415—417.

²¹ Uo. 88—89; Frankavillára l. még GYÖRFFY: *Studia Slavica* 5 (1959) 12.

nónia vlach, azaz frank uralom alatt volt, valószínű, hogy nem ANONYMUS volt az első gestairó, aki ezt feljegyezte. A fent idézett népfelsorolás ugyanis a vlachokkal együtt rómaiak pásztorait is említi és azt mondja, hogy Pannónia a rómaiak legelője volt. Ennek a hagyománynak a legkorábbi változatát pedig KONSTANTINOS PORPHYROGENNETOS tartotta fenn, de bekerült az ANONYMUS előtti magyar gestairóadalomba is.²²

KONSTANTINOS műve 29. és 30. fejezetében két változatban elmondja, hogy Diocletianus császár Rómából népeket telepített Dalmáciába, akiket románoknak (*Ρομᾶνοι*) neveznek. Ezek fennhatósága a Dunáig terjedt, a Dunán túl [mai elnevezéssel a Dunán innen] pedig avarok barmait látták. Ezeket megrohánva zsákmányt szereztek tőlük.²³

Nem ANONYMUSra, hanem a régi Gesta Ungarorumra hivatkozik a rómaiak legelőjét említő RICARDUS *De facto Ungarie Magne* c. jelentésében (1237): *Inventum fuit in Gestis Ungarorum Christianorum, quod . . . septem duces cum populis suis . . . venerunt in terram, que nunc Ungaria dicitur, tunc vero dicebatur pascua Romanorum* (II. 535), valamint a „*Chronicon rhythmicum Sitticense*” (XIII. század közepe) szavai: *Senum tradunt pagine codices maiorum, extitisse primitus regnum Vngarorum, Romanorum pascua* (II. 606). Ennek az adatnak a XII. századi ismeretét bizonyítja a II. kereszties hadjáratot leíró és Magyarországon is átutazó Odo de DEOGLIO (+ 1162), aki Magyarországról írja, hogy *Terra hec tantum pabulosa est, ut dicuntur in ea pabula Iulii Cesaris extitisse* (GOMBOS 1720).

A vlachok és római pásztorok együttesen a hun—magyar krónika 1270—1272 körül írt hun történetében szerepelnek, és pedig egy olyan motívumban, amely visszavezethető a régi gesta magyar történetére. Köztudomású, hogy a szerző a hunok regényes gestájában ókori források mellett merített motívumokat a magyar történetből is. Ilyen pl. a hun honfoglaláskor Pannóniában talált Macrinus vezér motívuma: *eo tempore Pannoniam, Pamphiliam, Frigiam, Macedoniam et Dalmaciam tetrarcha Macrinus natione Longobardus de Sabaria oriundus gubernaret* (I. 258, vö. KÉZAI változatát I. 148—9.), majd alább ehhez az országfelsoroláshoz kapcsolódva a következőket olvassuk: *Pannonie, Pamphilie, Frigie, Macedonie et Dalmacie civitates, que per Hunos obsidione crebra erant fatigate, natali solo derelicto in Apuliam . . . transierunt; Vlachis, qui ipsorum coloni existere ac pastores, remanentes sponte in Pannonia* (I. 269, vö. KÉZAI változatát I. 157: *Blackis, qui ipsorum fuere pastores*).

A forráskritikai kutatás megállapította, hogy a hun történet szerzője az országnév felsorolást az *Ezordia Scythicaból* merítette, mely Julius Caesarról írja: *perdomuit . . . Macedoniam, . . . Dalmaciam, Frigiam, Pamphiliam* (MG. Auct. Ant. XI. 318), Macrinus sabariai származásához pedig a Sulpicius Severus-féle Vita S. Martini adott ötletet, ahol ez áll: *Martinus Sabaria, Pannoniarum oppido oriundus fuit*, de e szinkretisztikus alak kialakítására hatottak talán KÉZAI egyéb ókori olvasmányai: Trebellius Pollio szkitaverő Marcianus-vezére és Illíriát is uraló Macrinus tyrannusa, a Sz. Jeromos féle Eusebius chronologia és Orosius tetrarchája és Opilius Macrinus császára.²⁴ A hun—magyarok által

²² HÓMAN: *Szent László-kori Gesta* 33—37, 72; DEÉR, MIÜG. 45 (1931) 11—16; TAMÁS, L., *Archivum Europae Centro-Orientalis* (röviden: AECO.) 2 (1936) 363—366.; MACARTNEY: *Pascua Romanorum*. Századok 74 (1940) 1—11; Studies 161—164; I. TÓTH Zoltán: Századok 79—80 (1945—46) 52; GYÖRFFY: *Krónikáink* 22—23.

²³ Ed. MORAVCSIK i. m. 122—125, 139—141.

²⁴ ECKHARDT Sándor: *A pannóniai hun történet keletkezése*. Századok 61—62 (1927—28) 605—614.

legyőzött Marcianus vonásait viszont valószínűleg a *Gesta Ungarorum*ból merítette, ahol ez mint I. István király által legyőzött illíriai vezér szerepelhetett.

Az ősgestának ez az adata a török nyelvű Tārīḥ-i Ungurus-ban maradt fenn, melynek szerzője Terdzümān Mahmūd az 1526 utáni években egy olyan magyar krónikát dolgozott át török nyelvre, melynek szövege közel állt a hun—magyar krónikához. Műve emellett számos olyan részt tartalmaz, amely nincs benne a hun—magyar krónikában. Ez származhat a hun—magyar krónikának egy bővebb, teljesebb variánsából, de lehet kiegészítés egy elveszett másik *Gesta Ungarorum*ból is. A Tārīḥ-i Ungurus elbeszéli István király harcát a bolgárok uralkodójával, Kánnal, majd így folytatja: „Une autre tradition veut, que lorsque le roi, ayant rassemblé son armée, voulut marcher contre le peuple bulgare, Marčīyanus, prince d'Illyrie — pays des Slovènes — ayant entendu qu' Etienne rassemblerait une armée . . . réunit et arma les Slovènes . . . Le roi Etienne avait tué Kán et occupé la province bulgare . . . il ordonna immédiatement de marcher contre Marčīyanus”. Folytatólag elmondja Marčīyanus legyőzését.²⁵

Az itt említett Kán az ősgesta szövegére támaszkodó hun—magyar krónikában ilyen attributumokkal szerepel: *Kean ducem Bulgarorum et Sclavorum* (I. 315; vö. KÉZAI, I. 172); az utána említett Marčīyanusnak megfelelő Macrinus országainak lakói: *Blackis, qui ipsorum fuere pastores*.²⁶ S ezzel el is jutottunk ANONYMUS 9. fejezete népfelsorolásának forrásaihoz.

A XI. századi gesta a fehérló mondába ágyazva beszélt A t t i l á-ról, mint Pannónia egykorú uráról; ugyanez, vagy egy másik Gesta közölte Pannóniáról, hogy valaha a r ó m a i a k l e g e l ő j e (*pascua Romanorum*) volt; ami pedig a Pannóniában talált bolgárok at, szlávokat és v l a c h o k at illeti, ezek az ősgestában nem a honfoglalás történetében, hanem I. István délszlávok elleni harcainak leírásában szerepeltek.

A továbbiakban többszörösen be fog bizonyosodni, hogy ANONYMUS honfoglalástörténetének egyik fő motívumforrása I. István harcainak története volt.

Amíg a 9. fejezet Attila után csak népeket sorol fel, addig a 11. fejezetben felsorolt népek vezérei is megjelennek — a római hercegek mellett Salan, Menu-morout és Glad — akik a meseszövegben hivatva vannak arra, hogy a honfoglaló hősök ellenségei legyenek: *in terram Pannonie . . . que etiam primo fuisset terra Athile regis et mortuo illo preoccupassent Romani principes terram Pannonie usque ad Danubium, ubi collocavissent pastores suos. Terram vero, que iacet inter Thisciam et Danubium, preoccupavisset sibi Keanus magnus, dux Bulgarie, avus Salani ducis, usque ad confinium Ruthenorum et Polonorum et fecisset ibi habitare Sclavos et Bulgaros. Terram vero, que est inter Thisciam et silvam Igfon, que iacet ad Erdeuebu, a fluvio Morus usque ad fluvium Zomus, preoccupavisset sibi dux Morout, cuius nepos dictus est ab Hungaris Menu-morout eo, quod plures habebat amicas et terram illam habitarent gentes, qui dicuntur Cozar. Terram vero, que est a fluvio Mors usque ad castrum Vrschia preoccupavisset quidam dux nomine Glad de Bundyn castro egressus adiutorio Cumanorum, ex cuius progenie Ohtum fuit natus, quem postea longo post tempore sancti regis Stephani Sunad filius Dobuca, nepos regis in castro suo iuxta Morisium interfecit* (I. 48—50).

E vezérek, ill. az általuk uralt négy honfoglaláskori ország forrásai az alábbiak:

²⁵ HAZAI G.: Acta Orient. Hung. 13 (1961) 76—77.

²⁶ MACARTNEY: Studies 168; I. TÓTH Zoltán: Századok 79—80 (1945—46) 39—42, 51—52.

1. A fentebb tárgyalt *pastores Romanorum* vezéreül alkotja meg ANONYMUS a *principes Romanorum*-ot.

Megjegyzendő, hogy ANONYMUSnak volt tudomása arról, hogy Attila előtt Pannónia a rómaiak kezén volt és az Óbudán található romok (Aquincum) a rómaiak építményeinek maradványai (I. 35). Amíg ez közvetlen megfigyelésből is származhat, hiszen az antik Pannónia földje tele van felírtos római kövekkel, addig az Attila utáni rómaiakról való tudása világosan a *pascua Romanorum* motívumból származik. Innen erednek a 9. fejezet *pastores Romanorum*-jai, utóbbiból nőttek ki a 11. fejezet *principes Romanorum*-jai, a 47. fejezetben pedig Árpád óbudai átkelésekor Pannónia római lakói (*Romani, per terram Pannonie habitantes* I. 94), majd a 48. fejezetben Veszprém bevételkor a várat védő római katonák, akik elesnek vagy Németországba menekülnek (*militēs Romanorum in ore gladii consumpserunt . . . Reliqui vero Romanorum . . . in terram Theotoniorum properaverunt* (I. 97, vö. 98—99, 103), ami már átvezet a német—római értelmezéshez, hiszen bővebb krónikáink X—XIV. századi története „római” alatt német birodalmat ért (I. 305, 361, 416, 490). Kétségtelenné teszi a római ilyetén „modern” értelmezését ANONYMUS fentebb említett aktualizáló mondata: *nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungarie* (I. 46), amit elsősorban a nyugatról a királynék kíséretében beköltözött lovagokra értelmezhetünk, akik hatalmas birtokokat szereztek és a királyi tanácsban a magyar főurakat háttérbe szorították. Ezt tekintve nem véletlen, hogy az elkergetett római katonák lakhelye Veszprém, a királynék állandó székhelye. III. Béla feleségei: Châtilloni Ágnes antiochiai hercegnő (1168—1184) és Margit, VII. Lajos francia király leánya (1186—1193); Imre felesége Arragoniai Konstancia (1198—1205) és II. Endre felesége Merani Gertrud (1203—1214).²⁷

Az, hogy a Dunántúl lakói közt az 50—51. fejezetben a *Carinthinorum Moroanensium fines* kifejezés mellett szlávokról és pannonokról (*Sclavorum et Pannoniorum gentes* I. 100; *regnumque Pannoniorum* I. 103) is szó esik, világosan REGINÓTól való átvételnek bizonyul, ahol a 889. és 894. éveknél a magyarokkal kapcsolatban e népnevek mind felbukkannak (GOMBOS 2039).

2. A *Sclavi* és *Bulgarii* népek vezérét ANONYMUS az ősgestában foglalt Szent István történetéből emeli át, amennyiben kifejezetten megmondja, hogy vezérük: *Keanus magnus dux Bulgarie*, aki *fecit ibi habitare Sclavos et Bulgaros*. A szerző annyiban ragaszkodik forrásához, hogy magát Kean-t nem helyezi Magyarországra, csak Kean állítólagos rokonát, Salan-t, aki a magyar irodalomban Zalán néven vált ismeretessé.

A krónikákban szereplő Kean rávezet Salan (olv. Csalán) alakjának forrására. *Salanus* ANONYMUS gestájában kezdetben úgy szerepel, mint akinek Kean bolgár vezér a nagyapja (*avus*, I. 48), dédapja (*preavus*, I. 51); alább *Salanus* a bolgár vezér vérokonja (*consanguineus*, I. 86), sőt nagybátyja (*. . . dux Bulgarie . . . mandavit, quod partem Salani ducis, avunculi sui non foveret . . .*, I. 86). A bővebb krónikák I. István apja, Géza fejedelem házasságának elbeszélése kapcsán beszúrnak egy archaikus színezetű megjegyzést Kulanról, melyben Kulan fivére és ellenfele, Kean szerepel.²⁸ Ez a megjegyzés, amely a megelőző

²⁷ A szóban forgó hely értelmezéséhez vö. SZILÁGYI Loránd: Századok 71 (1937) 199; MACARTNEY: *Studies* 156. Más értelmezéssel: SEBESTYÉN: *Ki volt anonymus?* Bp. 1898 II. 90; JAKUBOVICH: *Klebelsberg Emlékkönyv*, Bp. 1925. 211; SCHÜNEBANN: *Ungarische Jahrbücher* 6 (1926) 448—457; MOLNÁR Erik: *A magyar társ. tört. az őskortól az Árpádkorig*. Bp. 1945. 332; GYÖRBY János: *Gesta Regum Gesta Nobilium*. 22—36.

²⁸ MACARTNEY: *Studies* 154; GYÖRFFY: *Krónikáink* 23—24, 170.

rész tanúsága szerint bennfoglaltatott az ősgestában,²⁹ a szóegyezés szerint motívumforrásul szolgált ANONYMUSnak is.

Képes Krónika:

... Sarolt ... Geysa dux consilio et auxilio Beliud, qui terram Kulan possiderat, traduxit in uxorem legitimam. Isti Beliud Kulan dedit filiam suam, ut contra fratrem suum Kean debellaret. (I. 291.)

Anonymus:

... Keanus preavus ducis Salani, dux de Bulgaria egressus auxilio et consilio imperatoris Grecorum, preoccupaverat terram illam ... (I. 51.)

Kean és Kulan, akikről itt szó van, nem bolgárok voltak, hanem magyar törzsfők, Géza és I. István kortársai.³⁰ Az I. István-kori birtokos ős nevét a XIII. századi magyar főúri nemzetségek a *de genere* szóval tüntették fel. Ennek oka az volt, hogy Kálmán király I. törvénykönyvének 20. fejezete³¹ szerint a Szent István adományából bírt birtokok a tulajdonos vagy testvére halála után nem háranlottak vissza a királyra, hanem a rokonság örökölte. Ezért a leszármazottak, hogy különleges birtokjogukat hangsúlyozzák nevük után viselték az I. István-kori birtokszerző ős nevét.³² Magyarországon volt Kean és Kalan (Calan) nemzetség,³³ ami annak bizonyítéka, hogy I. István idejében élt két ilyen nevű birtokos főúr.

Kalan a honfoglaló Ond fia Ete törzsfő leszármazotta; központja Csongrád vár volt a Tisza jobb partján és nemzetségét uralta Csongrád megye Alpártól le délre.³⁴ Egy törzsfő alá azonban legalább 4—5 nemzetség tartozott, ami ugyanannyi vármegyét jelent.³⁵ Minthogy a Tiszától keletre eső terület Ajtony törzsfő és a Biharon székelő Árpád-házi herceg (*dux*) között oszlott meg, a Duna melléki Pest, Fejér, Tolna és Baranya megyék pedig az Árpád-házi nagyfejedelmet uralták, Kalan törzsfő a kettő között levő Duna—Tisza közti megyék felett gyakorolhatott uralmat; ilyen volt Bács, Bodrog, Csongrád és Szolnok.

Ez a terület jelenik meg ANONYMUS gestájában, mint Salan ducatusának azon része, amelyen Salan személyesen uralkodik. Vára Alpár (*ducem Salanum in castro Opar iuxta Thysciam invenerunt*, I. 56; *invenissent ducem Salanum in sabulo Olpar*, I. 71; Alpárt még a XIII. században is részben a Kalán-nemzetség birtokolta); központja Titel (*Salano duci Tytulensi*, I. 59; *ad ducem Salanum pervenissent, in illo loco, qui dicitur Tetel*, I. 80; *Salanus ... egressus de Tetel*, I. 81.).

Mindez arra mutat, hogy Kalan törzsterülete adta az elgondolást ANONYMUSnak Salan országa kialakításához.

Salan vezér nevének kigondolásához és Titellel kapcsolatos szerepeltetéséhez hozzájárulhatott, hogy a titeli káptalan 1234-ben Salan falu mellett birtokolt.³⁶ E falu neve 1299-ben Arky-Chalan (Árkicsalán) néven tűnik fel,³⁷ ami

²⁹ A megelőző Gyula-motívumra l. GYÖRFFY: *Tanulmányok* 114.

³⁰ Uo. 27, 99.

³¹ *Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000—1526.* Bp., 1899. 102.

³² GYÖRFFY: *Tanulmányok* 14.

³³ KARÁCSONYI János: *Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig.* Bp., 1900—1901. I. 139 kk., II. 280 kk.

³⁴ GYÖRFFY: *Tört. földr.* I. 882—883.

³⁵ GYÖRFFY: *Tanulmányok* 35, 39.

³⁶ WENZEL: *Codex diplom. Arpadianus continuatus* VI. 547; vö. GYÖRFFY: *Tört. földr.* I. 241.

³⁷ WENZEL: X. 332.

biztosítja a helynévnek a magyar *csalán* szóból való származtatását. Egyedül erre a helynévre azonban nem vezethető vissza *Salan* vezér neve. Egyrészt a helynév a Várad Regestrumban az 1214. évnél *Soluhan* alakban található és e hosszabb alak felel meg a *csalán* szó török *čalayan* etymológiájának;³⁸ ANONYMUS helyesírása alapján pedig a hosszabb *Soluhan* alakot várnánk hiszen ő a *Lel* és *Tetun* neveket is az archaikusabb *Lehel* és *Tuhutum* alakban adja. Másrészt *Salan* nem *Salan* faluban hal meg, mint ANONYMUS helynévből költött vezérei általában, hanem *Titelből* a bolgár fejedelemhez menekül *Belgrádba* (*dux Salanus . . . fuga lapsus est et salute vite Albam Bulgarie properavit. I. 82—83*).³⁹

ANONYMUS vezéralakja mögött tehát elsősorban a területen uralkodó *Kalan* törzsfőt kell keresnünk. A *Salan* és a *Kalan* nevet közel hozza, hogy egy *Kalan* helynév 1387-ben *Chalantheluch Kalanteluk* alakban merül fel;⁴⁰ etymologiai összetartozásról azonban nem lehet szó. ANONYMUS olyan játékos névválasztásával állunk itt szemben, mint a *Geula* történeti személy esetében, akinek földjén hasonló nevű vezért, *Gelou*-t konstruált (l. alább).

Ami végül *Salan* görög katonaságát illeti, itt kifejezetten névmagyarázó kitalálással állunk szemben. ANONYMUS 38—39. fejezetében elmondja, hogy Árpád seregével Alpár homokján állott fel és a *Titelből* ellene felvonult görög és bolgár sereget megfutamatította. A görögök és bolgárok a *Tiszába* menekülve majd mind belefultak, ezért e helyet Görögrevnek nevezik. (*Greci vero et Bulgari . . . fere omnes in fluvio Thyscie mortui sunt . . . Unde locus ille, ubi Greci mortui fuerunt, a die illo usque nunc portus Grecorum nuncupatur. I. 83.*) Ma már tudjuk, hogy Alpár és tiszai révje a XII—XIII. században a szávaszentdemeteri görög monostor birtoka volt és a görög birtokosokról nevezték „portus Grecorumnak”; ANONYMUS azonban e helynévhez a Duna—Tisza közén harcoló görög hadsereg meséjét költötte.⁴¹

3. Marót, ill. Ménmarót vezér Tisza, Maros, Szamos és Erdély között elterülő kazár lakosságú országának forrásai könnyebben kielemezhetőek.

A honfoglaló magyar törzsszövetség 7 magyar és 3 kazár, helyesebben a kazár uralom ellen fellázadt kabar (*Кáбароо*) törzsből állott, akik részben khvárezmi (*khvalis* > magyar *káliz*), részben alán (*oslar, osian* > magyar *varsány*.) részben bolgár török (*barsil, eskil* > *sikil* > magyar *széke'y*) eredetűek voltak. Ezek a katonai segédnépek a honfoglalás után a trónörökös herceg (*dux*), vagy több herceg uralma alatt állottak. Lakterületük két tömbje a bihari és nyitrai *ducatus* volt, mely a XII. század elejéig állott fenn.⁴² A bihari dukátus magában foglalta Bihar, Békés, Zaránd, Szaboles, Zemplén és Borsova megyét; központja Bihar vár volt.

Ez a *ducatus* adta ANONYMUSnak az alapot, hogy itt egy honfoglalás előtti országot alkosson meg. Kétségtől kiderül ez abból, hogy ANONYMUS e *ducatus* területének régi lakóit kazároknak mondja, márpedig kazárok csak a magyarokkal együtt költöztek be erre a területre. ANONYMUS a bihari dukátus forrását

³⁸ *Ritus explorandae veritatis*. Ed.: KARÁCSONYI—BOROVSKY. Bp. 1903. 179, vö.; GOMBÓCZ—MELICH: *Magyar Etymologiai Szótár* Bp., 1914—826.

³⁹ ROESLER (Romänische Studien 201) és I. TÓTH Zoltán (i. h. 82) *Salan* nevét a *Titellel* szemközt fekvő Zalánkemén város nevéből eredeztette, az azonban ANONYMUSnál az eltérő *Zoloncaman* alakban fordul elő és nincs szerepe *Salan* történetében. Hasonló módon nem meggyőző MACARTNEY nézete, aki a dalmáciai *Salona* névével hozta kapcsolatba (*Studies* 170).

⁴⁰ CSÁNKI: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Bp. 1913 V. 98—99.

⁴¹ GYÖRFFY: *Studia Slavica* 5 (1959) 46—47; *Tört. földr.* I. 890—1.

⁴² GYÖRFFY: *Tanulmányok* 44—96.

azzal is elárulja, hogy elbeszélése szerint a bihari vezér, Menumorout leányát feleségül adta Árpád fiához, Zulta herceghez, majd reá hagyta országát (*Menumorout . . . sine filio mortuus est et regnum eius totaliter Zulte generi suo dimisit in pace.* I. 106).⁴³

Marót szerepeltetésének, mint fentebb láttuk, történeti mondai magja volt. A morva nép, amelynek magyar neve marót volt, a IX. században kiterjesztette uralmát Nyitra vidékére. A magyarok megsemmisítették a Szvatopluk halála után bomlásnak indult Morvaországot és ez a történeti tény a nép hagyományában átalakult Marót vezér legyőzésévé. Marót vezér bekerült a XI. századi Gesta Ungarorumba is, mint Pannónia ura.

ANONYMUS már nem tudta, hogy Marótnak valami köze is van a morvákhoz; ennek bizonyítéka, hogy a nyitrai dukátus kapcsán a marót, vagy morva név fel sem merül. ANONYMUS azért helyezte Marót vezért Biharba, mert a középkorban Bihar megye területén két *Marótlaka* és egy *Maróc* (Marót) falu volt, emellett XIII. századi forrásban egy Marót nemzetség is szerepel.⁴⁴ Ez pedig csupán annyit jelent, hogy a XI—XII. században egy-egy Marót nevű ember telepedett meg a Bihar megye területén.

Ami a *Menumorout* név eredetét illeti (. . . *dux Morout, cuius nepos dictus est ab Hungaris Menumorout, eo quod plures habebat amicos*), ANONYMUS játékos névalkotásával állunk szemben. E nevet feltehetően az ősgestában talált többnejű *Menrot* és pannóniai *Morout* alakjaiból olvastotta össze és az egybevont *Menumorout* nevet a magyar *mén* szóval magyarázta.⁴⁵

ANONYMUS gestája semmi utalást nem tartalmaz arra nézve, hogy *Menumorout*-nak valami kapcsolata lett volna a morvákkal, vagy a vlachokkal. ANONYMUS szerint *Menumorout* népe kazár volt, ugyanő görög alattvalónak mondja magát (*Athila . . . rapuerat terram hanc ab athavo meo, sed tamen modo per gratiam domini mei imperatoris Constantinopolitani nemo potest auferre . . .* I. 61) de „bolgár szívvel” adott válaszokat (*Menumorout . . . duci Arpad . . . per legatos proprios Bulgarico corde superbe mandando . . .* I. 104).

A székelyek szerepeltetése a bihari dukátus területén arra vezethető vissza, hogy Bihar megye a XII. században székelyek lakta föld volt. Nézetünk szerint a székelyek a kazár—kabar törzsek közé tartoztak és a hét magyar törzset legfeljebb egy évvel előzték meg a honfoglalásban.⁴⁶ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a székelyek eredete máig vitatott kérdés és többen azon a nézeten vannak, hogy a székelyeket azért írja ANONYMUS Attila népének, mert évszázadokkal megelőzték a magyarokat e földön és valaha az avar birodalom kötelékében éltek.⁴⁷

4. A negyedik ország forrására hasonló módon maga ANONYMUS vezet rá. A Vidinből (*Bundin*) eredeztetett Glad fejedelemről, akinek állítólag a Marostól az Alduna mellett fekvő Orsováig, ill. Haram várig (Palánka) terjedt az országa, megmondja, hogy tőle származik Ajtony (*Ohtum*), akit Szent István győzött le. Már HUNFALVY észrevette, hogy Glad irodalmi forrása Ajtony. Ajtony magyar törzsfő országáról a nagyobbik Gellért legenda a következőket írja: . . . *erat*

⁴³ Uo. 45. Vö. MÁLYUSZ: Melich Emlékkönyv. Bp. 1938. 257.

⁴⁴ CSÁNKI: I. 616, V. 380; GYÖRFFY: *Tört. Földr.* I. 571—572. Itt jegyzem meg, hogy *-laka* típusú helyneveink korábbiak a *háza, falva* típusnál; l. pl. 1086: Keteloca (Magyar Oklevélszótár, Bp., 1902—1906: *Lak* címszó).

⁴⁵ GYÖRFFY: *Krónikáink* 21—27.

⁴⁶ GYÖRFFY: *Tanulmányok* 64—76; *Tört. földr.* I. 572—573.

⁴⁷ E nézetet vallja pl. LÁSZLÓ Gyula: *A honfoglaló magyar nép élete.* Bp., 1944. 95—101.

quidam princeps in urbe Morisena, nomine Achum, potens valde, qui secundum ritum Grecorum in civitate Budin fuerat baptizatus . . . Habebat autem septem uxores, pro eo, quod in religione Christiana perfectus non erat . . . Serviēbat namque eidem viro terra a fluvio Keres usque ad partes Transilvanas et usque in Budin ac Zoren . . . Achum vero interfectus est in loco prelii ab exercitu Chanadini. (II. 489—491.) Ajtony Vidinben való megkeresztelkedése adta az ötletet ANONYMUSnak, hogy Ajtony állítólagos ősét, Gladot Vidinből eredeztesse.⁴⁸ Maga Glad kétségtelenül költött alak. Nevének forrását elárulja ANONYMUS azzal, hogy a 44. fejezetben elmondja Glad serege pusztulásának helyét. Eszerint a magyarok *venerunt versus fluvium Temes et castra metati sunt iuxta Vadum Arenarum et, cum vellet transire amnem Temes, venit obviam eis Glad, a cuius progenie Othum descendit, dux illius patrie . . . adiutorio Cumanorum et Bulgarorum atque Blacorum.* (I. 90.) A Temes folyó mellett, a Vadum Arenarum-mal azonosítható Fövény, ma Fény falu közelében fekszik Gilád falu (1332—37: *Galad*, 1462: *Galadmonstra*),⁴⁹ amelynek nevééről P. magister Glad vezért elnevezte.⁵⁰ ANONYMUS szokott eljárása szerint elváránk, hogy Glad vezér utód nélkül hal meg Gladon. Glad azonban nem halhat meg utód nélkül, mert a 11. fejezetben már azt mondta róla, hogy tőle származik Ajtony.

Ajtony kétségtelenül magyar törzsfő volt; földje, a Duna, Temes és Maros köze, KONSTANTINOS szerint a magyarok X. századi szállásterületéhez tartozott.⁵¹ ANONYMUS valószínűleg azért csinál belőle idegen vezért, mert a Gellért legenda szerint többnejű volt, márpedig ANONYMUS szemléletének megfelelően a többnejűség a magyaroktól idegen tulajdonság. Mutatja ezt, hogy ANONYMUS REGINOT követve azonosítja a szkítákat a magyarokkal és az Exordia Scythica szavaival jellemzi az ősmagyarokat, de midőn forrásában a szkítákról ezt olvassa: *solummodo suas habebant uxores*, ezt a mondatot így alakítja át Gestájában: *solummodo unusquisque suam habebat uxorem* (I. 36).⁵² Magát Ajtonyt nem tehettem meg a honfoglalók ellenségének, mert I. István és Ajtony harcának története túlságosan ismert volt a Gellért legenda révén, de Ajtony dukátusa alkalmasnak kínálkozott egy honfoglalás előtti-ország konstruálásához.

Glad etnikai jellemzését saját kora bulgáriai viszonyaiból meríti. Mint említettük, 1186-ban hozta létre Bulgáriában Aszen és Péter a bolgár, vlach és kun népelemeket összefogó második bolgár cárságot. Ez tükröződik a 11. fejezet azon szavaiban, hogy a Vidinből jött Glad a kunok segítségével foglalta el a Maros és Duna közötti országot, majd a 44. fejezetben, ahol azt meséli el, hogy Glad kun, bolgár és vlach segédcsapatokkal harcolt Árpád vezérei ellen.⁵³

ANONYMUS ezek szerint Glad vezér nevét helynévből, országát I. István ellensége, Ajtony országából, népeit pedig az 1200 körüli Bulgária népci alapján konstruálta.

Ugyanez a módszer nyilvánul meg a további fejezetekben feltűnő ellenséges vezérek megalkotásában.

⁴⁸ HUNFALVY Pál: *Magyarország ethnographiája* 291; MACARTNEY: *Studies* 153—154; GYÖRFFY: *Krónikáink* 24.

⁴⁹ CSÁNKI II. 13, 38.

⁵⁰ PAIS: *Magyar Anonymus*. Bp., 1926. 115; MOÓR: *Ungarische Jahrbücher* 9 (1929) 64; I. TÓTH Zoltán i. h. 82; GYÖRFFY: *Krónikáink* 24—25; *Tanulmányok* 99—100.

⁵¹ Ed.: MORAVCSIK 176—179.

⁵² GYÖRFFY: *Krónikáink* 24, 51.

⁵³ PAULER Gyula: *Századok* 17 (1883) 113; PIÓ L.: *Zur Rumänisch-Ungarischen Streitfrage*. Leipzig, 1886. 418; MACARTNEY: *Studies* 147—8; I. TÓTH Zoltán i. h. 56; GYÖRFFY: *Krónikáink* 125.

Mint láttuk, ANONYMUS a 11. fejezetben négy pannóniai országot hozott létre: a római hercegek, Salan, Menumorout és Glad országát. A honfoglalás teljes elbeszéléséhez azonban ez kevésnek bizonyult, ezért a munka folytatása során a szükségletnek megfelelően a fenti módszerrel még további három ellenséges vezért és két országot alkotott.

5. Már a 13. fejezetben Ungvárnál feltűnik egy helynévből kitalált alak, akit ott ölnek meg, ahol a helynév található: *ad castrum Hung equitaverunt . . . comes eiusdem castris nomine Loborcy . . . fuga lapsus ad castrum Zemlum prope-rabat, quem milites ducis persequentes iuxta quendam fluvium comprehendentes laqueo suspenderunt in eodem loco et a die illo fluvium illum vocaverunt sub nomine eiusdem Loborcy* (I. 51—52). A *Laborc* folyó adta az indítékot *Laborc* vezér életrehívásához. *Laborc* azonban nem kap önálló országot, mert földjét a szerző már a 11. fejezetben kiosztotta a bolgár *Kean* vezérnek.

Településtörténetileg nem tisztázott, hogy mi a háttere ANONYMUS azon híradásának, hogy *Kean* bolgár vezér szlávokat és bolgárokat, ill. bulgáriai szlávokat telepített az Észak-keleti Kárpátokig elterülő vidékre (*Keanus magnus, dux Bulgariae avus Salani ducis, usque ad confinium Ruthenorum et Polonorum . . . fecisset . . . habitare Sclavos et Bulgaros*. I. 48; . . . *partes Hung., . . . magnus Keanus, preavus ducis Salani, dux de Bulgaria . . . preoccupaverat terram illam, . . . ipsi Sclavi de terra Bulgariae conductu fuerunt ad confinium Ruthenorum*. I. 51). Ami a *confinia Ruthenorum et Polonorum* kifejezést illeti, ez a magyar 'oros és lengyel végek' fordítása, ami magyarul 'Oroszország és Lengyelország felé eső határvidék'-et jelent. Nem értelmezhető úgy, hogy a Kárpátoktól délre levő terület rutén és lengyel fennhatóság alatt állott, mert a magyarok beköltözésének leírásában világosan megmondja, hogy a rutén fejedelemségek a Kárpátokig (*Houos, magyar Havas*) terjedtek s ezen túl Pannónia volt. A 11. fejezetben: *Duces vero Ruthenorum . . . rogaverunt Almu ducem, ut dimissa terra Galicie ultra silvam Houos versus occidentem in terra Pannonie descenderent* (I. 45); a 13. fejezetben: *dux Galicie . . . Almu ducem . . . rogare ceperunt, ut ultra Houos versus occidentem in terram Pannonie descenderent* (I. 48), s a magyarok átkelvéen a havasokon az Ung folyó, ill. Ungvár vidékére (*ad confinium Hung ~ ad partes Hung. ~ ad castrum Hung*, I. 50—51) értek, amely már a bolgár *Salan* országához tartozott. Az Északkeleti Kárpátokat KÉZAI Simon krónikája (1282—1285) a magyar „Orosz havasok” elnevezés fordításával *Ruthenorum Alpes*-nek nevezi. (I. 165); ugyanez a hegység azonban az orosz évkönyvekben „Magyar hegyek” néven szerepel: — 1116: горы Угорьския, — 1292: горы Оугорьскыѣ.⁵⁴ A *confinia Ruthenorum et Polonorum* elnevezés egyébként kétségtelenül ANONYMUS korának felel meg, mert a honfoglalás után a magyarok északi szomszédai a Kárpátokon túl nem lengyelek és rutének, hanem a fehér horvátok voltak.⁵⁵

Amíg ANONYMUS a *Laborc* ispánnak tulajdonított földre önálló országot nem helyezett, addig a munka további írása folyamán két előre be nem tervezett országot konstruált, *Gelou* és *Zubur* dukátusát.

6. A 24—27. fejezetekben találkozunk először és utoljára *Gelou* erdélyi fejedelemmel és országával. A forráskritikai kutatás megállapította, hogy e négy fejezet a szerző utólagos interpolációja. A 20. fejezetben megkezdett *Menumorout*

⁵⁴ HODINKA Antal: *Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai*. Bp. 1916. 40, 52, 58, 366; vö. GYÖRFFY: *Tört. földr.* I. 519.

⁵⁵ KONSTANTINOS PORPHYROGENNETOS, ed.: MORAVCSIK 142—3, 146—7, 152—3; vö. GYÖRFFY: *Byzantinische Zeitschrift* 55(1962) 306—7.

elleni hadjárat ugyanis a 23. fejezetben megszakad és a 28—29. fejezetben folytatódik. Ez az interpoláció még valószínűleg a munka írása során bekövetkezett, bár van olyan vélemény, hogy a beszúrás 15 évvel a mű megírása után történt.⁵⁶

A 24. fejezetben feltűnő Gelou (*terre Ultrasilvane, ubi Gelou quidam Blacus dominium tenebat*, I. 65) kétségkívül helynévből életrehívott alak. Gelou vezért ugyanis a 27. fejezet szerint a Szamos és Kapus folyók összefolyásánál levő váránál ölik meg (*Gelou dux . . . fugeret . . . ad castrum suum iuxta fluvium Zomus positum, . . . ducem Geloum iuxta fluvium Copus interfecerunt*. I. 67), azon a helyen ahol Gyalu (román: Gilău) város és vár emelkedik (1246, 1263: *Golou*, 1439: *castellanus de Gyalo*).⁵⁷

Maga a helynév a török *Jolıy* személynévből vezethető le; e helynév a régi Magyarországon 12 helyen található fel.⁵⁸

Mint I. TÓTH Zoltán kimutatta, Gelou nevének és országának kialakításához az ötletet az adta ANONYMUSnak, hogy a X. században Erdély a magyar Gyula (*Tvlåg ~ Gyła ~ Geula*) törzsfő szállásterülete volt és I. István király Gyula országát haddal foglalta el.⁵⁹ ANONYMUSnak tehát Gelou esetében ugyanúgy István király ellenségei szolgáltattak alapot, mint Kean és Ohtum esetében és ugyanúgy hasonló hangzású nevet választott a kitalált ellenséges vezérnek, mint *Kalan—Salan* esetében.

A 25. fejezet szerint a föld lakói vlachok és szlávok voltak, akik sokat szentvedtek a kunoktól és besenyőktől: *habitatores terre illius viliores homines essent tocius mundi, quia essent Blasii et Sclavi, quia alia arma non haberent, nisi arcum et sagittas et dux eorum Geleou minus esset tenax . . . quia a Cumanis et Picanatis multas iniurias paterentur* (I. 66).

Mint láttuk, ANONYMUS már a 9. fejezetben, Pannónia népeinek felsorolásában említést tett szlávokról és vlachokról; az ősgestában ezek a népek valószínűleg az illíriai Marcianus alattvalóiként szerepeltek. A nyíllal harcoló vlachok, a szláv *Blasi* névalak és a velük együtt emlegetett kunok és besenyők motívuma azonban más forrásra mutat.

A vlachok, akiket ANONYMUS könnyű fegyverzetük miatt illet hitvány jelzővel, 1210-ben jelennek meg a magyar hadsereg katonai segédnépei között.⁶⁰ A sereg parancsnoka ekkor a szebeni ispán volt, ami azt mutatja, hogy lakhelyük a délderényi Kárpátok volt, ahol határőri szolgálatot is láttak el. Az a körülmény, hogy ANONYMUS nem pásztorkodó életmódjukra, hanem fegyverzetükre utal, világosan mutatja, hogy a dél-erdélyi vlach határőrség volt az Erdélyben való szerepeltetés etnikai alapja.⁶¹ A görög uralom alatt levő Bolgárország területéről Komnenos Mánuel 1166-ban két irányból hadjáratot indított Magyarországon: a Szerémséget támadó sereg vezére Béla-Alexios bizánci trónörökös (a későbbi III. Béla magyar király) volt, a Kelet-Magyarországot támadó sereg, melynek vezére Leon Vatatzes volt, részben vlach segédcapatokból állt. Az

⁵⁶ KARÁCSONYI János: Turul 27 (1909) 3—4; I. TÓTH Zoltán i. m. 29; GyÖRZY János i. m. 76—80.

⁵⁷ CSÁNKI: V., 299, 304. vö. I. TÓTH Zoltán, i. m. 81—82.

⁵⁸ MELICH (*A honfoglaláskori Magyarország* 300) a magyar *gyalu* szóból eredezteti, amit nem tartok meggyőzőnek. Ugyanó utal a török *Jolıy* névből való magyarázat lehetőségére. Az orchoni feliratok szerint *Jolıy* tegin a türk Bilgü qayan unokaöccse és a feliratok fogalmazója volt.

⁵⁹ Századok 79—80 (1945—46) 24—84.

⁶⁰ SZENTPÉTERY: *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. [röviden: *Regesta*] I. Bp., 1923.-n. 926; *Documenta Valachorum*. Bp., 1941. 22.

⁶¹ I. TÓTH Zoltán, i. h. 50.

utóbbi támadást Vidinből kiindulva még ez évben megismételték. Ez alkalommal a vlachok még ellenségként jelentek meg Magyarországon, de III. Béla 1173-ban a magyar trónra kerülvén, kedvező helyzet állt elő betelepítésükre. Észak-Erdélyben csak a XIV. században jelent meg nem katonáskodó, hanem pásztorkodó románság.⁶²

Blasi nevük, mely a *blak* név szláv többszáma, arra mutat, hogy ANONYMUS nevüket szláv közvetítéssel ismerte meg, bizonyára III. Béla idejében, amikor a vlachok Aszen birodalmában fontos szerephez jutnak. Támogatja ezt a nézetet, hogy a nyugati irodalomban *Blazi* és *Blas* névalakok csak a balkáni vlachok jelölésére merülnek fel.⁶³

Ami a vlachokat és szlávokat sanyargató kunok és besenyők motívumát illeti, itt a *Picenati* névalak vezet nyomra. ANONYMUS a besenyőket általában a magyarországi latin *Bisseni* néven emlegeti, a 25. fejezetben viszont a nyugati latin forrásokból ismert *Picenati* nevet használja. Ennek a motívumnak az irodalmi forrását I. TÓTH Zoltán a I. kereszties hadjárat leírásaiban találta meg, ahol részben a bizánci birodalom, részben a Balkánon átvonuló keresztiesek zaklatói között említik a kunokat és besenyőket; Guilelmus TYRIUS († 1190): *Commanos et Pincenantes*; TUDEBODUS: *Piccinaci et Comani*.⁶⁴

E rész összefoglalásául I. TÓTH Zoltán szavait idézve a következőket mondhatjuk: „Az anonymusi részlet az erdélyi vlachokról és Gelouról . . . tipikusan szinkrétisztikus szerkesztmény, melynek történeti hitelessége a honfoglaláskori Erdéllyel és népeivel kapcsolatban nincsen, ANONYMUS korával kapcsolatban is csupán annyit, hogy alapján könnyű fegyverzetű román gerédcapatok jelenlétét feltételezhetjük 1200 körül Délkelet-Magyarországon.”⁶⁵

Gelou országának irodalmi előképe a magyar Geula törzsfőnök szállásterülete (országa) volt.⁶⁶

⁶² MORAVCSIK Gyula: *Antik tanulmányok* 11 (1964) 87—89; az 1283-i Bihar megyei adat, melyet I. TÓTH Zoltán (i. h. 57) elsőként említ, hamis: SZENTPÉTERY—BORSA: *Regesta* II. Bp. 1961. n. 3233.

⁶³ GÓRKA O.: *Anonymi descriptio Europae Orientalis*. Cracoviae, 1916. 13; POPA G.—LISSEANU: *Romanii in poezia medievală*, București, 1935. 27—7. vö. MELICH i. m. 309—312; TAMÁS: *Arch. Eur. Centro-Or.* 2 (1936) 355—62, de főként I. TÓTH Zoltán, i. h. 59.

⁶⁴ GOMBOS 1113, 2269; I. TÓTH Zoltán, i. h. 61.

⁶⁵ Uo. 62.

⁶⁶ ANONYMUS a Gelout legyőző Tuhutum vezértől eredezteti az erdélyi Gyula (*Gyla* ~ *Geula*) vezért (I. 65, 68—69). ANONYMUS itt bizonyíthatóan két Árpád-kori nemzetség, a Pest megyei Gyulazombor vagy Maglód és az erdélyi Zombor nemzetség hagyományait kavarja össze. Midőn műve 6. fejezetében a magyar vezéreket és ivadékaikat felsorolja, szó sincs az erdélyi Gyulákról (*Tuhutum pater Horca, cuius filii fuerunt Gyyla et Zombor, a quibus genus Moglout descendit*. I. 41). Tuhutum, Horca és Moglout nevét a Pest megyei Tétény, Harka és Maglód falu neve tartotta fenn, míg a *Gyulazumbur* nemzetség (Mon. Eccl. Strig. II. 406) birtokai Pest, Nógrád és Zemplén megyében feküdtek, monostora pedig Bars ill. Nyitra megyében állott (BÁRTFAI SZABÓ: *Pest megye okl. eml.* 33) és semmi köze nem volt az erdélyi *Sumbur* nemzetséghez (GYÖRFY: *Krónikáink* 113—114; *Tanulmányok* 32). Nem szól ANONYMUS az erdélyi Gyulákról a 20. fejezetben sem, ahol a *Moglout* leszármazását megismétli (I. 60). Csak az interpolált 24—27. fejezetben köti össze genealógiailag Tuhutumot az erdélyi Gyulákkal és a Zombor nemzetséggel, amit nyilván műve írása közben a nevek ismétlődése alapján talált ki.

Amennyiben Tuhutum történetének van mondai magva, ez I. István kortársához, Tétényhez kapcsolódhat. Az Árpád-korban Pest megyében és a Dunántúl virágzó *Tetun* (< *Tuhutum*) genus ugyanis bizonyítja, hogy I. István idejében élt egy ilyen nevű jelentékeny személyiség. Maga a *Tuhutum* név végső fokon a török *tegin* ~ *tigin* 'herceg' szó mongol többszel elterjedt *tigit* alakjából (MELICH i. m. 217) és a török *-m* birtokos személyragból áll; jelentése: 'hercegem'.

Merő véletlen, hogy az orchoni feliratok fogalmazójának, *Jolij tegin*-nek a nevében a *Gelou* és *Tuhutum* nevek etymológiai forrása egyesül.

7. Amint Gelout és országát a mű elkezdésekor ANONYMUS még nem konstruálta meg, ugyanúgy Zuburt és országát csak a mű második részében jeleníti meg.

A Nyitra körüli vidék elfoglalására szerzőnk a 33. fejezetben Árpád két unokaöccsét (*duos filios avunculi sui Hulec, Zuardum et Cadusam*, I. 74), valamint kortársa, az általa nagyrabecsült Szemere (*Zemera*) semptei ispán ösét, Hubát küldte ki (*Huba, a quo prudens Zemere descendit*, I. 75.). A honfoglaló vezérek megválasztása nem ok nélkül történt. Nyitra, mint említettük, kezdetben a kazároktól a magyarokhoz csatlakozott kabarok egyik törzsének, a *kálizok*-nak volt a lakterülete, s mint ilyen az Árpád-házi hercegek dukátusa lett. Amennyiben több herceg volt, a trónörökös bírta a bihari dukátust, a soron következő herceg, vagy hercegek a nyitrai dukátust.⁶⁷ ANONYMUS Gestájában Árpád fiáé lett Bihar vára, Árpád nagybátyjának fiai foglalták el Nyitrát. A velük együtt harcoló *Huba* szerepeltetésének oka az, hogy a Hubától származtatott Szemere nemzetség az Árpád-korban a Nyitra és Garam közötti területen birtokolt⁶⁸ és így a tulajdonos őse fegyverrel foglalja el azt a földet, amit utódai is birtokolnak.

A 33. fejezetben, ahol a fenti vezérek kiküldéséről van szó, ellenséges vezér még nem szerepel, az irány pedig a csehek végeinél Nyitra vár (*versus fines Boemorum usque ad castrum Nitra*, I. 74).

Csak a 35. fejezetben, a Nyitra folyó elérésekor tűnik fel a szlávok és csehek felett uralkodó új vezér, Zobor: *viderunt habitatores illius provincie Sclavos et Boemos . . . mortuo Athila rege terram, que iacet inter Wag et Gron a Danubio usque ad fluvium Moroua, dux Boemorum sibi preoccupaverat et in unum ducatum fecerat et tunc tempore per gratiam ducis Boemorum dux Nitriensis factus erat Zubur*. (I. 77.) ANONYMUSnak fogalma sem volt arról, hogy a honfoglaláskor ez a terület Morvaországhoz tartozott, ezért a saját korában ezen a vidéken élő népet szerepelteti. A folyóvölgyekben és hegylábaknál szláv lakosság élt,⁶⁹ csehek azonban csak mint a szomszédos Cseh- és Morvaországból benyomuló harcosok szerepeltek e területen. Nyitra vidékét cseh seregek az 1030, 1051, 1108., 1109. években dúlták fel, sőt 1098-ban a Trencsén közelében fekvő báni uradalomba csehek is telepedtek.⁷⁰

Maga Zobor (*Zubur*) kétségtől a szerző által helynévből kigondolt személy. Mutatja ezt mindenekelőtt, hogy a szerző szerint Zobor vezért egy hegyen akasztják fel, amelyet ettől kezdve Zobor-hegynek neveznek: *Zuburium ducem illius provincie . . . supra montem excelsum ducentes laqueo suspenderunt, unde mons ille a die illo usque nunc mons Zubur nuncupatur* (I. 78.). Zobor vezér fikatív voltát bizonyítja a *Zubur* helynév etymológiája is. *Zubur* neve onnan ered, hogy e hely a IX. századtól kezdve nevezetes szerzetesi konvent volt; a konvent ó-egyházi szláv neve ugyanis *szborz* (vö. cseh, szlovák, lengyel *zbor*).⁷¹ ANONYMUS nem ismervén a helynév szláv jelentését személynevet csinált belőle.

⁶⁷ GYÖRFFY: *Tanulmányok* 38. kk.

⁶⁸ KARÁCSONYI: Magyar nemzetségek III. 57–60; GYÖRFFY: *Kronikáink* 112–3; Magyar Nyelv 47 (1951) 47–8.

⁶⁹ KNEZSA: *Magyarország népei a XI. században*. Szent István Emlékkönyv. Bp., 1938. II. 403–5 és térkép = *Ungarns Völkerschaften im XI. Jh.* AECO 4 (1938) 296–99.

⁷⁰ DEDEK CREKENS Lajos: *Nyitrávármegye története*. Magyarország vármegyéi és városai. Nyitra vármegye. 552–554; GOMBOS 530, 804, 1302. 1992.

⁷¹ ROESLER i. m. 201; HUNFALVY: *Magyarország ethnographiája*. Bp., 1876. 322; MELICH (i. m. 347–53) azon feltevése, hogy egy 'konvent' elnevezésű történeti személyről lehet szó, teljességgel elfogadhatatlan. Vö. MOÓR i. h.; MACARTNEY: *Studies* 206–207; I. TÓTH Zoltán, i. h. 81–82;

Az alábbiakban összegezzük azokat az ismérveket, amelyekből ANONYMUS *Gesta Hungarorum*ában a IX. századi Pannónia vezéreinek és országainak költött volta megállapítható.

A. A helynévből költött alak általában ott hal meg, vagy veszít esatát, ahol az illető helynév található. Ilyen a tárgyalt Labore, Glad, Gyalu, Zobor. Helynévből költött alak a magyarokhoz csatlakozott kun Tarcal (*Turzol*) vitéz is; ez ANONYMUS szerint elsőnek nyargal fel egy magas hegyre és erről kapja a hegy nevét (*Turzol miles . . . cacumen montis primus omnium ascendit et montem illum a die illo usque nunc montem Turzol nominaverunt*, I. 56), de az ő esetében hozzáfűzi előzőleg azt is, hogy saját személyében magvaszakadt (*Turzol miles Cumanus, cuius genealogia defecit in semetipso . . . I. 54—55*).⁷² Nem helynévből, hanem az ősgestában feljegyzett népmondából merítette a szerző Marót (*Morout*) nevét, de helynév alapján lokalizálta Bihar megyébe és szintén fiúutód nélkül halatja meg (*Menumorout post istam causam in secundo anno sine filio mortuus est*, I. 106).

Felvetődhet a kérdés, hogy ANONYMUS e költött alakokat nem névmagyaró népmondából merítette-e, tekintettel arra, hogy az ilyenfajta népetymológiák igen elterjedtek. Ha ez a lehetőség minden esetben nem is zárható ki, általában el kell vetnünk és ANONYMUS szerzősége mellett kell lándzsát törnünk. ANONYMUS művének ugyanis egyik jellemző vonása az etymologizálás; művében 21 etymológia található s névmagyarázatainak eredményei általában helykapnak a meseszövegsben vagy jellemzésben.⁷³ Emellett a Görögrevhez kitalált történet biztosan nem eredhet a helyi népességtől, amely ANONYMUS idejében is a görög apátságának fizette a révpénzt.

B. A költött alak olyan népből való és olyan népek felett uralkodik, amely a magyar honfoglalás előtti évtizedekben a Kárpát-medencében nem található, viszont a XI—XII. században Magyarország területén már elképzelhető vagy igazolható.

Rómaiak a Dunántúlon csak az ókorban laktak; IX. századi jelenlétük nem igazolható, csak frank (német-római) formában, amelyet az orosz NESZTOR krónika a szláv szóhasználatnak megfelelően *voloch* szóval jelöl. A XI—XII. századi „római” német-római jelöl. A görög császár uralma alatt bolgár vezér (ilyen Kean, Salan, Labore és nem kimondottan Menumorout) az első bolgár cárság idején (679/80—1018) korszerűtlen, viszont megfelel a Balkán 1018—1186 közötti politikai viszonyainak. A Menumorout képes szerepeltetett kazár nép nem a magyar honfoglalás előtt, hanem ez után igazolható. A Bulgáriából eredtetett Glad kun, bolgár és vlach segédesapatai az 1186-ban létrejött második bolgár cárság etnikai viszonyait tükrözik. Az erdélyi Gelou vlach harcosai 896 előtt nem igazolhatók, viszont a délerdélyi vlach határőrséggel magyarázhatók, melynek létezésére III. Béla 1173-i trónralépése után kerülhetett sor. Zobor cseh fennhatósága és katonasága a morva állam idejében elképzelhetetlen, és csak a 955 után létrejött politikai helyzetben érthető meg, amikor a régi Morvaország területe a Morva és felső Vág folyóig cseh uralom alá került, s még inkább az 1091 utáni helyzetben, amikor csehek költöztek a Vág vidékére. A Tarcal és más csatlakozott vezérek etnikumát jellemző *Cumanus* népnév csak a kunok 1055-i Kelet-Európába költözése után vált ismeretessé Európában.

KNIEZSA: *A zobori apátság 1111. és 1113. évi oklevelei*. Debrecen, 1949. 6; GYÖRFFY: *Krónikáink* 21, 25; *Tanulmányok* 99—100.

⁷² GYÖRFFY: *Krónikáink* 21.

⁷³ I. TÓTH Zoltán i. h. 77—81.

C. ANONYMUS költött vezéralakjainak irodalmi forrásai I. István ellenfeleiben ismerhetők fel; a vezérek országainak magyar törzsi területek szolgáltak mintául.

I. István 1002-ben győzte le az erdélyi Gyula törzsfőt és szállta meg országát: ez lett a mintája az erdélyi *Gelou dux*-nak; ezt követően vezetett hadat Ajtony törzsfő és országa ellen: a Gestában *Ochtum öse*, *Glad dux* szerepel ugyanazon dukátus területén; 1015-ben vezetett hadat a bolgár—szláv kagán (*Keanus*) ellen: a Gestában *Keanus magnus* bolgár—szláv dux fennhatósága alatt van a Duna és Tisza köze, kinek itteni exponense, *Salan dux*, az I. István idejében ugyanitt lakott *Calan* magyar törzsfő és országa mintájára készült. A magyarok kazár—kabar törzsei a bihari és nyitrai országrészen telepedtek meg és területük Árpád-házi hercegek uralma alá került. I. István 1009 és 1035 között haddal menve ellenük, térítette meg őket.⁷⁴ A bihari dukátus a Gestában a kazárok felett uralkodó Menemorout leányával együtt Árpád fia Zulta dux országa lesz; a nyitrai dukátust az Árpádházi Hulec fiai, Zuard és Cadusa hódítják meg.

A dunántúli Pannóniában ANONYMUS nem szerepeltet névszerint megnevezett vezéreket és e földet nem osztja országokra. Csupán a régi gestában I. István ellenségei közt szereplő Marcianus illíriai vezér népei, a vlach pásztorok jelennek meg a mű elején; a későbbi fejezetekben a magyarok római hercegek uralma alatt levő római katonasággal harcolnak, akik német földre menekülnek. Nincs kellő alapunk arra, hogy e harcokban az 1030-ban I. István ellen támadó Konrád német-római császár dunántúli hadjáratának reminiscenciáit lássuk.

Arra a kérdésre, hogy mi adta az alapot ANONYMUSnak, hogy I. István ellenfeleit honfoglalás előtti vezéreként, törzsterületeiket pedig IX. századi országokként szerepeltesse, erre két magyarázat kínálkozik.

A régi gestákban ANONYMUS csupán annyit talált, hogy Magyarországon *Morot* vezér uralkodott és Pannónia földje *pascua Romanorum* volt. Ez pedig nem adott elégséges támpontot a regényes gesta színtere számára. A magyar források „Pannónia” földjével először I. István hadjáratái kapcsán foglalkoznak, s így kézenfekvő volt az időben legközelebb eső államalapító harcokból meríteni a honfoglaló harcok motívumait.

A X. századi törzsterületek országok gyanánt való értelmezését a magyar ország szó jelentésváltozása tette lehetővé. Az ősgestában a hét magyar törzsfő *septem duces* néven szerepelt, mint ez a RICCARDUS-féle jelentésből kiderül: *Inventum fuit in Gestis Ungarorum Christianorum, quod esset alia Hungaria maior, de qua septem duces cum populis suis egressi fuerant* (II. 535). A *dux* 'törzsfő' szó XI—XII. századi magyar nyelvi megfelelője pedig az *úr* szó volt. (Pl. a XI. századi *Űrkuta* helynév latin fordítása *Puteus Ducis*)⁷⁵ Amint a törzsfő neve *úr* 'dux' volt, az alá tartozó társadalmi egység, a törzs neve *uruszág* 'ducatu' kellett legyen; az *uruszág* szóból származó *ország* szónak viszont már a XIII. századra 'ország', 'regnum' jelentése lett. Ha tehát ANONYMUS 1200 körül azt hallotta, hogy Magyarország területén régen országok voltak (a *Biharország* megnevezés a magyar nyelvben ma is ismeretes), ez a X. századi értelme szerint magyar törzsterületeket jelentett, ANONYMUS korában pedig országokat. ANONYMUS tehát nem követett el nagy botlást, amikor e régi országokat honfoglalás előtti országoknak értelmezte.⁷⁶

⁷⁴ A kabarokkal azonosítható fekete magyarok megtérítésére ld. GOMBOS 11. 430; GYÖRFFY *Tanulmányok* 76.

⁷⁵ ERDÉLYI László: *A Pannonhalmi Sz. Benedek Rend Története*. X. 426—29. 499, 501.

⁷⁶ GYÖRFFY: *Tanulmányok* 96—102.

Összefoglalásunkat az alábbi táblázat teszi szemléletessé:

Szereplő neve	Helynévből kitalált személy	előképe I. István ellenfele	országa magyar dukátus	XII. századi népi viszonyok
Kean		+		+
Salan		+	+	
Loborc	+			
Glad	+	+	+	+
Menemorout			+	+
Gelou	+	+	+	+
Zubur	+	+	+	+

Mindebből megállapítható, hogy ANONYMUS *Gesta Ungarorum*a a IX. századi politikai és etnikai viszonyokra forrásul nem használható. A tárgyalt részek a középkori etymologizálás, I. István harcai és a XII. századvégi politikai és népi viszonyok vizsgálatához nyújthatnak tanúságot.

GYÖRFFY GYÖRGY

Дьёрдь Дьёрфи:

НАРОДЫ С СТРАНЫ КАРПАТСКОГО БАСЕЙНА В IX В. ПО ТРУДУ
АНОНИМУСА GESTA HUNGARORUM

(Резюме)

Памяти И. Тот Золтан

Безымянный нотариус короля Бэла III, которого, по инициалу, называют «магистер П.», написал свой труд «Геста Хунгарорум» около 1200 г. Это, по сути дела рассказ, в романическом изложении, завоевания страны венграми (896 г.). Он говорит о многочисленных народах и странах в карпатском бассейне, о которых современные источники ничего не знают.

После низвержения гуннской власти (454 г.), в карпатском бассейне жили германские племена (готы, лонгобарды, гепиды); в 567—568 гг. авары заняли территорию и вместе с ними поселились славяне и болгаротюрки; после поражения авар (791—803 гг.) три государства владели этой территорией: Паннония стала маркой франкского государства, где славянин Прибина, со столицей Мосабург, был сюзереном (833 г.); область г. Нитра находилась под моравским господством и область р. Марош под болгарским авторитетом. Низменность была известна как пустыня в десяти днях пути между моравцами и болгарами.

Анонимус же говорит о следующих народах: славяне, болгары, чехи, валахи, римляне, хазары, половцы, сиккули (т. е. народ Аттилы) и греки. По его описанию в карпатском бассейне имелись следующие страны: Паннонское княжество римлян; княжество в Нитра Зубура, господствующего над чехами и славянами; княжество болгарского Шалана между рр. Дунай и Тисса, которое зависело от греков; страна Бихар, принадлежавшая Менуморууту, имевшему хазарских подданных, но зависевшему от греков; валахское княжество Гелюу в Трансильвании; и страна между рр. Марош и Дунай под господством Глада, располагающего болгарскими, валахскими и половецкими войнами.

Чтобы иллюстрировать анахронизм данной картины достаточно сослаться на то, что половцы лишь в 1055 г. переселились из Азии в Восточную Европу и соединение болгар, валахов и половцев произошло впервые в 1186 г. в империи Асенидов.

Данная статья применяет метод критики источников для установления, каким образом Анонимус дошел до описания этих стран.

Геста Хунгарорум не является критической историографией, это — романическая геста, мода которой распространилась в XII в. Цель автора — показать в своем труде, что предки велмож-современников его приобрели оружием тот удел, которым владели около 1200 г. Семейные предания этих велмож в большинстве случаев сохранили имя предка, участника завоевания родины и крепость, которая стала центром их владений, но ничего не знали о тех, против кого они сражались. Анонимус создал этих противников, описывая князей и их страны. Приступая к работе, он еще не выдумал их, анализ текста показывает, что их образы создавались в ходе работы.

В 5-й главе владыка Паннонии — Атила, как это уже написано в венгерской гесте XI в.

В 9-й главе он перечисляет, рядом с Атилой, также и народы: славян болгар, валахов и пастухов римлян. Перечисление не опирается на венгерскую традицию, так как зафиксированная венгерская традиция сохраняет лишь название моравцев в образе князя Мороут. Возможно, что славянская традиция хранила воспоминание о франкском господстве в названии народа *Валахи*, так как славянское название франков было *Волохи*. Народы, перечисленные в 9-й главе, известны гесте XI в., как это видно из источников, пользующихся этой гестой. Там говорилось, что Паннония была *pascua Romanorum*; в части, относящейся к 1000 годам говорится о Кеан, владыке болгар и славян и о Марцианус, владыке Иллирии — может быть в такой связи, что он имел валанхских пастухов.

В 11-й главе уже появляются князья вышеупомянутых народов и страны Паннонии: принцепсы римлян за Дунаем, родственник болгарского князя Кеана — Шалан между рр. Дунай и Тисса, хазарский Мемумороут между рр. Тисса и Марош и князь Глад, прибывший из Видина, между рр. Марош и Дунай.

1. Принцепсы римлян созданы по мотивам *pascua Romanorum*.

2. Преобразом князя Шалан, между рр. Дунай и Тисса служил венгерский родоплеменный вождь Калан, господствовавший тут до 1000 г.

3. Преобразом хазарского дукатства сына Мороута, Мемумороута в Бихар служило венгерское *дукатство*, местожительство хазарских кабаров в X в. В следующем, XI в. оно было уделом наследника престола и это внушило Анонимусу выдумку о бихарском дукатстве. Это доказывается также и тем, что по его мнению *Мемумороут* дал свою страну, вместе со своей дочерью сыну и наследнику Арпада, Зульта. Вблизи от Бихар имеются топонимические названия *Марот* и *Маротлака* (дом Марота), что дало ему основание для выдумки имени князя.

О князе Глад Анонимус говорит, что от него происходит *Охтум* (Айтонь), один из венгерских родоплеменных вождей, живший около 1000 г. Удел Охтума дал Анонимусу идею выдумать удел Глада. Имя же *Глад* сложилось в народной этимологии по объяснению названий местностей. Анонимус в нескольких случаях говорит о своих героях, имя которых происходит из топонимии, что они умерли там, где встречается такое название местности; в случае Глада в средневековом селе Галад (сегодня Гилал).

В ходе сочинения текста Анонимус еще выдумал, для большей красочности, трех дальнейших вождей, которые еще не фигурируют в 11-й главе.

Лицом, выдуманным на основе топонимии является комес *Лоборц*, игравший роль у Верхней Тиссы, около крепости Земплен. По его рассказу р. Лоборц получила свое название, потому что венгры повесили Лоборца на берегу реки.

6. Лицо валахского трансильванского князя *Гелю* создано Анонимусом по венгерскому вождю *Геула*, побожденному королем Иштван в 1002 г. Выдуманный характер его доказывается также и рассказом о том, что этот князь умер около Гелю (сегодня Дьалу, Гилау). Валахские воины Гелюу, носившие легкое оружие, описаны по образцу валахских воинов, исполняющих во время Анонимуса пограничную службу в Южных Карпатах. Валахские воины пришли в Трансильванию из Болгарии впервые в 1166 г. с византийскими войсками, как правое крыло той армии, левое крыло которой находилось под руководством византийского наследника Алексиса — Бэла из рода Арпад, ставшего в последствии венгерским королем Бэла III (1173—1196 гг.).

7. Преобразом страны *Зубур* служило дукатство Нитра в XI в., удел князя дома Арпад, следившего после наследника. *Зубур*, владыка чехов и славян из Нитра, тоже лицо выдуманное на основе названия местности. По рассказу, венгры повесили его на горе, названной с этих пор горой *Зубур* (Зобор). Эта гора на самом деле получила название от монастырского конвента, на славянском языке *збор*, находящегося там может быть уже в IX в.

В создании лиц князей мы видим у Анонимуса следующие законности:

А. Лицо, выдуманное на основе топонимии умирает на месте, название которого он носит.

В. Выдуманное лицо принадлежит такому народу и господствует над такими народами, которых не было в карпатском бассейне до 986 г., но которые, в эпоху Анонимуса, встречаются в Венгрии или о них говорится в летописях.

С. Литературные преобразы лиц, приведенных Анонимусом можно узнать в врагах венгерского короля Иштвана I. (1000—1038); образцами для стран этих князей служили родовые уделы венгров. Объяснением этого служит факт, что венгерское слово «орсаг» (страна) в X в. означало родовой удел, но во время Анонимуса уже значение его стало «страна». Анонимус, не зная старое значение слова думал, что венгерские родовые уделы (Бихарорсаг) существовали как страны в карпатском бассейне до прихода венгров.

György Györffy:

DIE VÖLKER UND LÄNDER DES KARPATENBECKENS IN DEM GESTA HUNGARORUM DES ANONYMUS'

(Auszug)

Dem Andenken von Zoltán I.-Tóth

Der Notär des Königs Béla III, genannt nach den Initialen seines Namens Magister P., oder einfach ANONYMUS, hat sein Werk *Gesta Hungarorum* um das Jahr 1200 geschrieben. Sein Werk, als Geschichtsquelle, ist von keinem selbständigen Wert, nur wenn seine Daten durch andere Quellen bestätigt werden. Sonst ist dieses Gesta eigentlich eine romanhafte Erzählung der ungarischen Landnahme (896). Es werden darin zahlreiche Völker und Länder des 9. Jh. im Karpatenbecken erwähnt, die aber den gleichzeitigen Quellen vollkommen unbekannt sind.

Nach dem Untergang der Hunnenherrschaft (454) lebten im Karpatenbecken germanische Stämme (Goten, Langobarden und Gepiden); im J. 568 eroberten es die Awaren und wanderten mit ihnen Slawen und Kutrigur-Bulgaren ins Land ein; nach der Niederlage der Awaren (791—803) haben sich drei Staatsbildungen in diesem Gebiet geteilt: Pannonien wurde eine Grenzprovinz des Ostfränkischen Reiches, wo der slawische Pribina ein Lehensfürstentum mit dem Sitze Mosapurc erhielt (833); die Gegend von Neutra geriet unter morawische Herrschaft; die Maros-Gegend wurde dagegen unter bulgarische Oberhoheit genommen. Die Tiefebene wurde als eine unbewohnte Wüste von 10 Tagereisen zwischen Morawen und Bulgaren in Evidenz gehalten.

Diesem Tatbestand gegenüber führt ANONYMUS hier die folgenden Völker an: Slawen, Bulgaren, Tschechen, Walachen, Römer, Chasaren, Kumanen, Székler (d.h. ein Volk von Attila) und Griechen. Nach ihm sollen sich im Karpatenbecken die folgenden Länder befinden: das pannonische Herzogtum der Römer; das Fürstentum des Zobor von Neutra, bevölkert von Tschechen und Slawen; das Fürstentum des bulgarischen Fürsten Salan, abhängig von den Griechen; das Land von Bihar des Menemorout mit chasarischen Untertanen, abhängig aber gleichfalls von den Griechen; das walachische Fürstentum von Gelou; endlich das Land des Glad zwischen Maros und Donau, mit bulgarischem, walachischem und kumanischem Soldatenvolk.

Die Anachronismen dieses gegebenen Bildes werden schon durch die Umstände gezeigt, daß die Kumanen erst im J. 1055 aus Asien nach Europa eingewandert sind, und daß die bulgarisch-walachisch-kumanische Vereinigung im Asenidenreich erst im J. 1186 zustande gekommen ist.

Verf. untersucht mit der Methode der Quellenkritik, wie ANONYMUS seine oben erwähnten Länder konstruiert hatte.

Das Gesta Hungarorum ist kein pragmatisches Geschichtswerk, sondern ein im 12. Jh. in Mode gekommenes romanhaftes Gesta. Das Ziel des Verfassers mit diesem Werk war zu zeigen, wie die Vorfahren seiner zeitgenössischen Aristokratie jene Landesteile mit Waffe erobert hatten, die sie um das Jahr 1200 innehatte. Die Familienüberlieferungen haben den Namen des landnehmenden Ahnen und der Burg (Mittelpunkt ihrer Besitztümer) aufbewahrt. Über jene Fürsten aber, die damals bekämpft werden sollten, sind in diesen Überlieferungen keine Nachrichten erhalten geblieben. ANONYMUS hat diese Fürsten und ihre Länder deshalb erfunden, um für die Helden der ungarischen Landnahme Gegner zu kreieren. Beim Beginn seiner Arbeit hat er sogar seine Gestalten, die feindlichen Fürsten, noch nicht vorgesehen oder erfunden. Aus dem Gesta läßt sich durch Analyse feststellen daß diese Gestalten erst im Gang des Niederschreibens geschaffen wurden.

Im Kap. 5 wird Attila als Herr von Pannonien vorgeführt — wie es auch im ungarischen Gesta aus dem 11. Jh. gestanden hatte. Im Kap. 9 werden beim Attila Völker, wie Slawen, Bulgaren, Walachen und *pastores* der Römer aufgezählt. Diese Aufzählung stammt nicht aus einer ungarischen Überlieferung. In der im 11. Jh. aufgezeichneten ungarischen Überlieferung wurde nämlich nur der Name der Morawen in der personifizierten Form *dux Morout* aufbewahrt. Möglicherweise hat die slawische Überlieferung das Andenken der Frankenherrschaft in der

Form des Volksnamens *Vlach* aufbewahrt; der slawische Name der Franken war ja *Volochi*. Die Völker des Kap. 9. waren bereits im Gesta des 11. Jhs aufgezehlt, wie es aus jenen Quellen erhellt, die dieses Gesta benutzt haben. In diesem Gesta soll geschrieben sein, daß Pannonien *pascua Romanorum* war. Im Teil dieses Gesta über die Geschichte der Zeit um 1000 war die Rede von *Kean*, Fürsten der Bulgaren und Slawen, sowie von *Marcianus*, Herrscher von Illyrien, — vielleicht in einem solchen Zusammenhang, daß dort walachische *pastores* gewohnt hätten.

Im Kap. 11 erscheinen bereits auch die Fürsten der obererwähnten Völker und die Länder Pannoniens: die römischen Herzoge in Transdanubien; *Salanus*, ein Verwandte des bulgaro-slawischen Fürsten *Kean* zwischen Donau und Theiß; der chazarische *Menemorout* zwischen Theiß und Maros; endlich *dux Glad* aus *Vidin*, zwischen Maros und Donau.

1. Die römischen Herzoge hat ANONYMUS aus dem Motiv *pascua Romanorum* konstruiert.
2. Das literarische Vorbild des *Salan* zwischen Donau und Theiß war der vor 1000 hier herrschende ungarische Stammeshaupt *Kalan*.

3. Das Vorbild des Herzogtums von *Morout* und seines Sohnes *Menemorout* mit chazarischer Bevölkerung war der ungarische *ducatus* des 11. Jhs, Wohnplatz der chazarischen *Kabaren* im 10. Jh. Dieser *ducatus* war im 11. Jh. der Landesteil des Kronprinzen. Davon stammt also der Einfall ANONYMUS', den *ducatus* von *Bihar* zu konstruieren. Dies erhellt aus dem Umstand, daß er in seiner Erzählung das Land von *Menemorout* samt dessen Tochter dem Sohn und Nachfolger *Arpads*, *Zulta* geben läßt. In der Nähe von *Bihar* finden wir die Ortsnamen *Marót*, *Marótlaka* 'Wohnort des *Marót*'; diese gaben ANONYMUS den Anlaß, den Fürsten *Marót* an diesen Landesteil zu lokalisieren.

4. Über *dux Glad* wird bei ANONYMUS behauptet, daß der ungarische Stammeshaupt um 1000, *Ohtum* (*Ajtony*), von ihm stamme. Der Landesteil des *Ohtum* soll ANONYMUS den Einfall gegeben haben, das Land von *Glad* zu rekonstruieren. Der Personennamen *Glad* ist dabei durch eine ortsnamenerklärende Volksetymologie zustande gekommen. ANONYMUS erzählt nämlich in mehreren Fällen über seine nach einem Ortsnamen genannten Gestalten, daß sie dort gestorben seien, wo der betreffende Ortsname zu finden ist. Der Sterbeort des *Glad* ist das mittelalterliche *Galad* (heute *Ghilad*).

Während der weiteren Konzipierung des Gesta hat ANONYMUS, um sein Werk noch bunter zu gestalten, weiter drei Fürstengestalten erfunden.

5. Aus einem Ortsnamen abgeleitete Gestalt ist bei ihm auf der oberen Theißgegend der *comes Loborcy*. Nach ANONYMUS soll nämlich der Fluß *Laborc* seinen Namen davon erhalten haben, daß der *comes Laborc* am Ufer dieses Flusses erhängt wurde.

6. Die Gestalt des walachischen Fürsten *Gelou* hat ANONYMUS nach dem ungarischen Stammeshaupt *Geula* geformt, der durch König *Stephan I* im J. 1002 besiegt wurde. Die Textur seiner Erzählung verrät aber, daß der Fürstennamen *Gelou* eine Erfindung ist; der Fürst *Gelou* sei nämlich neben *Gelou* (heute *Gyalu*, *Gilău*) gestorben. Die leichtbewaffneten walachischen Krieger des *Gelou* hat ANONYMUS nach den in seiner Zeit in den Südkarpaten Grenzschutzdienst leistenden walachischen Krieger geformt. Walachische Krieger sind zuerst 1166 in byzantinischem Verband aus Bulgarien nach *Siebenbürgen* gekommen; sie bildeten den rechten Flügel jenes Heeres, dessen linker Flügel durch den byzantinischen Kronprinzen *Alexios-Béla* aus dem *Arpadenhaus*, der spätere König *Béla III* (1173—1196) geführt wurde.

7. Das Vorbild für das Land des *Zubur* war der *ducatus Neutra* vom 11. Jh., Landesteil des dem Kronprinzen folgenden Prinzen des *Arpadenhaus*, *Zubur*, ein angeblicher Fürst der *Tschechen* und *Slawen* von *Neutra*, ist gleichfalls eine aus einem Ortsnamen erfundene Gestalt. Nach der Textur der Erzählung soll er durch die *Ungarn* auf einem Berg erhängt worden sein, der seitdem *Zubur* (*Zobor*) genannt werde. In Wirklichkeit hat der Berg *Zobor* seinen Namen nach dem *Ordenskonvent*, slawisch *zbor*, erhalten, der vielleicht seit dem 9. Jh. dort bestanden hatte.

In der Erfindung der Fürstengestalten des ANONYMUS' läßt sich also die folgende Regelmäßigkeit beobachten:

A. Die nach einem Ortsnamen erfundene Gestalt stirbt oder wird geschlagen dort, wo der Ortsname zu finden ist.

B. Die erfundene Gestalt stammt aus einem solchen Volk, oder regiert über solche Völker, die im *Karpatenbecken* vor 896 nicht gelebt hatten, die aber in *Ungarn* zur Zeit des ANONYMUS', ja sogar in den späteren *Chroniken*, zu finden sind.

C. Die literarischen Vorbilder der Gestalten von ANONYMUS lassen sich in den Feinden des ungarischen Königs *Stephan I* (1000—1038) erkennen. Als Vorbilder der Fürstentümer der *Landnahmezeit* wurden die Landesteile der ungarischen Stämme genommen. Als Erklärung dazu soll die Bedeutung des ungarischen Wortes *ország* (Land) dienen, das im 10. Jh. *Stammesgebiet* bedeutet hatte und erst in der Zeit des *Anonymus' ország* in heutigem Sinn (Land) bedeutete. ANONYMUS hat die alte Bedeutung nicht gekannt; über diese Stammesgebiete (z. B. Land von *Bihar*, ung. *Biharország*) war er der Meinung, daß sie im *Karpatenbecken* vor der ungarischen *Landnahme* bestanden hätten.